શ્રી નવીન

કાતિલ કટારી



શ્રી નવિન

કાતિલ કટારી



(ડિટેકટીવ રસભરી નવલીકા)



લેખકઃ- મી. જાનવા,

કોટ સરીલ કાલુપુર અમદાવાદ.



પ્રકાશક:

કેશવલાલ મગનલાલ દુધવાળા.

કાલુપુર રોડ-અમદાવાદ.

મૂલ્ય ફક્ત આઠ આના

प्रथम आवृत्ती

प्रत ३०००

ધી રૉયલ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં પટેલ રાયચંદ હીરાચંદે છાપી
ઠે. કાલુપુર કપાસીઆ બજાર-અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૮૭
સને ૧૯૩૧

પ્રસ્તાવના.

આ એક નાની વાર્તા ઉપરથી મોટી વાર્તા બનાવવામાં આવી છે; મેં શેઠ કેશવલાલ દુધવાળા તરફથી મને સદરહુ નાની વાર્તા વધારી આપતાં મળતાં તેમાં ઘણો સુધારો વધારો કરી આ વાર્તા યોજી કાઢવામાં આવી છે. આમાં "કરે તેવું પામે અને ખોદે તે પડે" તેના ઉપર આનું મંડાણ છે. અને છાનામાં છાની વાતો, કર્મો વગેરે કદાપિ પણ છાના રહેતા નથી. વખત આવે તે જાહેરજ થઇ જાય છે, જગતની નજરે અપમાનની કમોતે મરવું પડે છે, અથવા અપમાન સહન ન થઇ શકવાથી કમોતે મરણનો આસરો લેવો પડે છે;

યુવાની દિવાનીની કહેવત ઘણા ભાગે જગતમાં ખરી થતી જોવામાં આવે છે, અને તે દિવાનીના સમયમાં કેવા કેવા કામો થાય છે? અને પરિણામ કેવા ભયંકર આવે છે, તેનો આ વાર્તામાં આછો ચિતાર દોરવામાં આવ્યો છે, જો આ વાર્તા વાચક વર્ગમાં સહેજ પણ બોધદાયક નીવડશે તો તે મારી મહેનતનું પરિણામ ગણી સંતોષ માનીશ. તેથી વધુ વાંચકવર્ગ પાસે શું ઇચ્છું.

બાનવા.

કાતિલ કટારી.

ડિટેકટીવ નાની નવલકથા.

પ્રકરણ પહેલું.



પંડથાને ત્યાં પ્રેત!

આજે યમદ્વિતિયાનું પર્વ છે. મથુરામાં મોટી ધામધુમ છે. દેશ દેશાન્તરના યાત્રાળુ લોકો યમુનાસ્નાન કરવા તથા દેવદર્શન કરવા માટે મથુરામાં આવ્યા છે, સૂર્યોદય પહેલાંજ યમુનાના ઘાટ પર એટલી ભીડ જામી છે કે, યમુનાસ્નાન કરનારાંઓને યમુનાજીના જળના કિનારા સુધી જવામાં મહા કષ્ટ ઉઠાવવું પડે છે. કડકડતી ઠંડી પડી રહી છે. હાથ કંપે છે અને દાંત ખટખટે છે. શરીર બરફની પેઠે ઠરી જાય છે, છતાં શ્રદ્ધાળુ લોકો યમુનામાં સ્નાન કરી યમરાજે તેમની બહેનને આપેલા વચન પ્રમાણે યમયાતનાથી છુટવા માટે યમુનાજીમાં સારી રીતે સ્નાન કર્યા શિવાય જળમાંથી બહાર નિકળતા નથી. યમુનાજીના ઘાટ ઉપર કાનને ફાડી નાખે એવી " યમુના મૈયાકી જય!" ની ઘોર ગર્જના થઈ રહી છે. મથુરાના બજારના તથા ગલીકુંચીના નાના મોટા સર્વ રસ્તાઓમાં પણ તલ મૂકવાની જગા નથી—સર્વ સ્ત્રી મનુષ્યોથી ઉભરાઇ રહ્યા છે. આખા હિન્દુસ્તાનમાંથી તથા આજુબાજુનાં ગામોમાંથી લાખો લોકો યમુનાસ્નાન કરવા મથુરા આવ્યા છે.

બહાર ગામથી ઘણાં ભક્તજનો પાપોનું નિવારણ કરવા, પવિત્ર બનવા, અને પોતપોતાની આશા પૂર્ણ કરવા આ પવિત્ર ધામમાં આવે છે. તેમનાં ઉતરવા તથા રહેવાના સ્થાનો ઘણાં છે; પણ કથા

અજવાળા વાળા, સ્વચ્છ તથા સર્વ પ્રકારની સગવડ વાળા સ્થાનો તો નામનાજ છે; દરેક બ્રાહ્મણ દર્શનાર્થે આવતા ભકત જનોને પોતાને ત્યાં ઉતારવા ઇચ્છતા હતા, અને તેના માટે જૂઠું બોલવામાં પણ તે કમાલ કરી જતા હતા. કારણ યાત્રાના સમયમાં તેમને એટલી કમાઇ થતી કે ઘણાંખરાંને તો આખા વર્ષની ખર્ચી મળી જતી હતી. કૃષ્ણગલીમાં રહેતા કિર્તી-યશ નામે પંડયાજીના જીવનનો આધાર કહો કે તેમની કમાઇ કહો તે સર્વે આ યાત્રાના સમયમાં મળી જતી હતી. યાત્રાનો સમય આવતાં તેમનામાં નવેસરથી યુવાની આવની જતી હતી.

અર્થાત યજમાનોની વાટ જોતા જોતા પંડયાજી થાકયા અને "જય યમુના મૈયા કી!" કહી ઉભા અને માર્ગ ઉપર નિરાશામય નજર નાંખતાં તેમની નિરાશા આશામાં ફરી ગઇ. કારણ એક બે જણ જેમાં એક સ્ત્રી તથા એક પુરૂષ તેની ચાલ તરફ આવતા જણાયા બન્ને યુવાન હતા. સંસારના સલટા પલટાનો તેમને અનુભવ નોહતો દરેકના મનમાં નવિન નવિન ઉમંગોએ વાસ કર્યો હતો; અને ત્યાંજ રહી વધરા માંગતા હતા. અર્થાત તેઓએ કિર્તી-યશને ત્યાં પોતાનો મુકામ કર્યો હતો.

આ બન્ને પતિ પત્નિ હતા, યુવાન બાળાને અંતઃકરણપૂર્વક ચાહતો હતો આથી તે તેનું મન જીતી લેવા માંગતો હતો, પણ કોણ જાણે બાળા સ્વભાવિક રીતે પતિના પ્રેમને ગણકારતી નોહતી. અને જાણે લુખા ભાવે ન મળતી હોય તેમ બારીકીથી જોનારને તરત જણાઇ આવતું હતું.

"પ્રિયે! હવે કયાં જાશું?" યુવાને રૂમમાં નિરાંતે બેસીને કહ્યું.

"કયાં જવાનું છે? દર્શન વગેરે કરી મારા માતા પિતાને ઘેર;"

"ત્યાં ક્યાં સુધી રહીશ."

"મારી મરજી હોય ત્યાં સુધી."

"તું આમ કેમ બોલે છે; શું અંતઃકરણમાં મારી પ્રત્યે સહેજ પણ લાગણી નથી.! શું તું સંસારમાં આવી તેનો લહાવો મેળવવા નથી માંગતી! વાત શી છે. મને નથી સમજાતું કે તું આમ શા માટે કરે છે; મારો વિચાર તો હવે અન્યજ છે."

"શો વિચાર છે?" બાળાએ વચમાંજ કહ્યું.

"તારા માતા પિતાના ઘેર ન જતાં મારે ઘેર તને લઇ જાવું. કેમ તું આવીશને."

"શું તમો આવો કરાર કરીને આવ્યા છો, મારા માતાપિતાને છેતરી મને દર્શન કરાવવાના બાને અત્રે લઇ આવ્યા છો? જો તમારા આવા વિચાર હું જાણુત તો કદાપિ તમારી સાથે ન આવત. હું મારા માતા પિતાનું દિલ દુઃખાવવા નથી માંગતી.

"એટલે?"

"હું તમારા વિચાર પ્રમાણે ચાલવા અશકત છું."

"તમારે તેમ કરવુંજ પડશે; જો નહિ માને તો બળજબરીથી તને લઇ જવી પડશે." સુમતને સહેજ ગુસ્સામાં કહ્યું.

"એમ"

"હા."

"જોવું છું કે તમો કેવી રીતે મને લઇ જાવો છો. જુઓ હું તમોને તાકીદ આપું છું, કે તમો આમ કરશો તો સારૂં નહિ થાય તમો સુખી નહિ થાવો."

"હું સુખી નહિ થાવું તો ભલે પણ મારે તને સુખી કરવી છે."

"મારે તમારા એવા પ્રકારના સુખની જરૂર નથી."

"સારૂં હમણાં તો ઉંઘી જા. સવારમાં જોઇ લેવાશે." યુવાને વાત પતાવતાં કહ્યું અને હું બીસ્તર પોતાના હાથે પાથરી ઉંઘી ગયો.

બાળાએ તેનો કાંઇ પણ જવાબ આપ્યો નહિ, માત્ર ધિક્કાર ભરી નજરે તેની સામાં જોઇ રહી. યુવાન ઘસઘસાટ ઉંઘ લેવા લાગ્યો. ત્યારે બાળા તે રૂમની એક બારીમાંથી દુર નજર દોડાવવા લાગી. તેની નજર કોઇને શોધી રહી હતી.

બરાબર એક વાગ્યા સુધી તે બારી આગળ ઉભી રહી, પણ તેને કાંઇ જણાયું નહિ. એથી નિરાશ થઇ પોતાની પથારી આગળ આવી તેના ઉપર બેસી ગઇ; અને જાણે મોટી ચિન્તામાં ન હોય તેમ જણાવવા લાગી; અને તેવા કોઇ વિચારમાં ડુબી ગઇ કે તેને આગળ પાછળનું કાંઇ પણ ભાન રહ્યું નહિ. આમ ઘણો સમય પસાર થઇ ગયો કે બારીમાં કોઇનો અવાજ થયો. કે તેની વિચારમાળા તુટી અને તે તરફ તેની નજર પડી કે "વ્હાલા! આવ્યા." એવું એવું બોલાઇ ગયું. પરંતુ આવનાર વ્યક્તિએ સાવચેતીની સાથે ચુપ રહેવા ઇશારો કર્યો. જેથી આગળ બોલી શકી નહિ, પણ તરત ઉભી થઇ તેને વળગી પડી. આ આવનાર કોણ હશે ?

"વ્હાલા! મને લઇ જાઓ. નહિ તો સવારમાં તે પોતાને દેશ લઇ જશે. માટે ચાલો." કહી તે આવનાર યુવાનને બારી તરફ ખેંચવા લાગી.

"નહિ."

"કેમ ? શું છે ?"

"આમ ન જવાય. એક વાર આપણા માર્ગમાં નડતા કંટકનો નાશ કરવો જોઇએ, નહિ તો પછી આપણે આફતમાં આવી પડશું વ્હાલી."

"હેં! શું તેમને મારી નાંખશો?"

"ત્યારે શું જીવતો રહેવા દઈ આપણાં સુખને દુઃખમય બનાવી દેવો?"

"નહિ. નહિ. વ્હાલા તેમને મારશો તો નહિ; તેમણે આપણું શું બગાડયું છે? મને નહિ જુવે તો આપો આપ ચાલ્યા જશે; અને આપણે આનંદમાં રહેશું."

"નાદાન છે. નાદાન, હવે તો તેને મારી નાંખેજ છુટકો. તેમ કરવાથી ડબલ લાભ થશે, એતો એકે આપણા માર્ગમાંથી આડાખેલ અલગ થશે, સાથે તેની પાસે જે માલ છે, તે પણ આપણા હાથ લાગશે, આથી આપણે વધુ આનંદ ભોગવી શકીશું."

"ના. ના. વ્હાલા. તેમ ન કરતા. નહિ તો હું બુમ પાડીશ."

"ખબરદાર. જો જરા પણ બોલી તો આ છરો જોયો છે; તેની સાથે તારા પણ કાળજામાં ભોંકી હતી નહતી બનાવી દેવામાં આવશે" કહેતાં આવનાર યુવાને છરો કાઢી તે બાળાની છાતી આગળ મુકતાં કહ્યું.

બાળા આથી ધ્રુજી ગઈ. તેની બચકી બંધાઈ ગઈ;

બાળાને મુકી તે આવનાર વ્યક્તિ તે ઉંઘતા યુવાન પાસે આવ્યો અને પોતાનો છરો ઉગામી તેની છાતીમાં માર્યો. ખચ કરતાં અવાજ થયો. બાળા તેમ નહિ કરવા દેવા દોડી પણ તે આવે તે પહેલાં તો છરાએ પોતાનું કામ પૂર્ણ કરી નાંખ્યું. બાળા જાણે બેભાન હાલતમાં ન હોય તેમ તે ખુની યુવાન સામાં જોઈ રહી.

"શું જુવે છે? ઉભી થા. તૈયાર થા. નહિતો તારા પણ આવાજ હાલ થશે. સમજી!"

"મને. મને. મન......મ......મ......ને."

"હા. હા. તને. તું શું વાઘનું માથુ લાવી. ચાલ બધી જણુસો તથા રોકડ મને આપી દે. અને મારી સાથે આવવા તૈયાર થઇ જા.

બાળા તે આવનાર યુવાનને વશ થઇ ગઇ.

દરરોજ સવારે મથુરાનાં વૈષ્ણવ મંદિરોમાં મોટી ધામધુમ થાયછે યમદ્વિતિયાને દિવસે લાખો મનુષ્યો યમુનામાં સ્નાન કરી મંદિરોમાં દર્શનાર્થે જતાં હોવાથી મંદિરોમાં ભારે ભીડ થાય છે.

લગભગ આઠ વાગ્યાના સુમારમાં જ્યારે મૃધુવહન સ્નાન કરતો હતો ત્યારે તેના એક નોકરે આવી તેને કહ્યું:—

" સાહેબ! એક વૃદ્ધ માણસ આપને મળવા ઇચ્છે છે. તેના મકાનમાં ખૂન થયું છે, એવું તે કહે છે "

તે યમદ્વિતિયા પર ખાસ ડયુટીપર નિમાઇને એક અઠવાડિયા માટે મથુરા આવ્યો હતો. આવા મેળાઓમાં ઘણા ગુન્હા બને છે. દરવરસે યમદ્વિતિયા પર કંઇ નહીં ને કંઇ એવા મામલા મળી આવે છે કે, તેની પાછળથી તપાસ કરવી મહા મુશીબત ભર્યું કામ થઇ પડે છે. તેથી આ વર્ષે એ મેળામાં બનતા ગુન્હાઓની તાબડતોબ તપાસ કરી અપરાધીઓને પકડવાનું કામ સોંપી તેને ડિટેકટીવ ખાતાએ મથુરા મોકલ્યો હતો.

તેમણે નોકરની વાત સાંભળી જેટલી ઉતાવળ થાય તેટલી ઉતાવળથી તે નાહી ધોઇ તેની ઑફીસમાં આવ્યો. ઑફીસમાં આવી જોયું તે એક વૃદ્ધ મનુષ્ય એક બેન્ચપર છાનોમાનો બેઠો છે. ડોસો પોતાના વિચારમાં એવો લીન થઇ ગયો હતો કે, મારા આવવાની ખબર સુદ્ધાં તેને પડી નહિ; જ્યારે તેણે ટેબલ પાસે જઇ ખુરશી ખેંચી ત્યારેજ વૃદ્ધને તેના આવવાની વાત જાણી.

એ ડોસાની ઉમ્મર પાંસઠ વર્ષથી ઓછી નહોતી. ગૌરવરણું શરીર, લાવણ્યતાશુન્ય મુખ, માથાપરના તથા દાઢી મૂછના સઘળા વાળ સફેદ, શરીરમાંથી લટકી પડેલાં માંસ ચાંમડી તથા આંખો ઉંડી પેસી ગએલી તેજહિન હતી તેણે પહેરેલાં કપડાંમાં એક ધોતીઉં. એક વૈષ્ણવી ફેમનની બંડી, ખભાપર રાધાકૃષ્ણ ઉપરણો, માથાપર ભૈયાસી મલમલની ભરેલી ટોપી તથા પગમાં દેશી જોડા હતા.

મારી ખુરશી ખડખડતાંજ તે ચમકીને બેન્ચપરથી ઉભો થઇ ગયો અને બે હાથ જોડી બોલ્યોઃ—

"મહેરબાન સાહેબ! મને બચાવો! બચાવો! મારો નાશ થાય છે! બચાવો! આ ગરીબ બ્રાહ્મણને જીવતદાન આપી બચાવો! જમના મા તમારૂં ભલું કરશે. જય જમુના મૈયાકી!"

ડોસો કોઇ મોટા દુઃખમાં પડયો છે. એવું એના ચહેરા ઉપરથી સમજાતું હતું. મધુવદને તેને ધૈર્ય આપી શાન્ત કર્યો તથા પાસેની ખુરશીપર બેસવાનો ઇશારો કર્યો.

ડોસો ખુરશીપર બેઠો એટલે મધુવદને પૂછ્યું:—"આપ કયાંથી આવ્યા છો? ગભરાઓ નહિ. સર્વ હકીકત વિગતવાર કહો, મારી તમને શી મદદ જોઇએ છીએ તે જણાવો."

ડોસો વિનિત ભાવથી બોલ્યોઃ—"હું મથુરામાં કૃષ્ણગલીમાં રહું છું. મારા મકાનમાં એક ખૂન થયુ છે. મને એ ખૂનના ઝગડામાંથી બચાવો સાહેબ!"

ડોસાની વાત સાંભળી તે આશ્ચર્યમાં પડયો. એક ભલા માણસના અને તે પણ મથુરાજીના ચોબાજી—એક પંડયાના ઘરમાં ખુન! તીર્થસ્થાન મથુરાજીની કૃષ્ણગલીમાં આવી મનુષ્ય હત્યા! ઘણીજ આશ્ચર્યની વાત!

મધુસૂદને ડોસાને પૂછ્યું:—" તમારા પોતાના ઘરમાંજ ખુન થયું છે. ?

ડોસો:—" જી, હા; મારા પોતાના ઘરમાંજ ખુન થયું છે. હું વગર મોતે માર્યો ગયો ! મારૂં નામ, કિર્તી યશ સર્વ માર્યું જાય છે. મારી આજીજીવિકા સુદ્ધાં મારી જશે !"

મેં:—" કોનું ખુન થયું છે ?"

ડોસો:—" મારા એક ભાડુત યજમાનનું મારૂં મકાન બે ચોકનું છે. અન્દરના ચોકમાંના ઓરડામાં હું સહપરિવાર રહું છું અને બહારના ચોકમાંની ઓરડીઓમાં ભાડુત યજમાનો ઉતરે છે. મારા ભાડુતો કાયમના ભાડુતો નથી હોતા. દૂર દૂરથી જે ગોકુળ–મથુરાની યાત્રા તથા યમુનાપાન કરવા આવે છે તેજ લોકો–યજમાનો એક, બે, ત્રણ કે ચાર અઠવાડિયાં માટે એ ઓરડીઓમાં રહી ચાલ્યા જાય છે. હું તેમની પાસેથી દરરોજના હિસાબે ભાડું લઉં છું. ભાડા ઉપરાંત જતી વખતે દક્ષિણા તરીકે તેને જે આપવાની ઇચ્છા હોય તે આપે છે–કોઇ ચાર આના, કોઇ આઠ આના, કોઇ રૂપીઓ, કોઇ પાંચ રૂપીઆ, જેને જેટલી શ્રદ્ધા હોય તેટલું તે આપે છે તે ઉપરાંત ભાંગ-ઠંડી પીવા મળે છે અને ચકાચક પણ ઉડે છે ! '

એટલું કહી વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ–ચોબાજીએ જય જમના મૈયાકી ! બોલી એક ઠંડો શ્વાસ લીધો; પછી જરા શાન્ત પડયા પછી તે આગળ બોલ્યો– " આજ યમ દ્વિતિયા છે. આજુ બાજુથી તથા દેશ દેશાન્તરમાંથી ઘણા લોકો યમુનાસ્નાન કરવા આવ્યા છે. યમુનાજીના ઘાટ પર જેવી ભીડ છે, તેવીજ ભીડ આખા મથુરામાં તથા અમારી કૃષ્ણ ગલીમાં પણ છે. મારા મકાનના બહારના ચોકમાં જેટલી ઓરડીઓ છે. તે

સર્ગમાં આજ બે ત્રણ દિવસથી યાત્રાળુઓ ઉતર્યા છે.એ યાત્રાળુઓ પૈકી એકનું ખુન થયું છે!"

ડોસાની વાત સાંભળી તે ચમકી બોલ્યો:—" ત્યારે શું તમે પૂરી હકીકત જાણ્યા વિનાજ અહીં ફર્યાદ કરવા આવ્યા છો?"

તેનું કહેવું સાંભળી ડોસો ગરમ થયો નહિ. બોલ્યો:—" હું ઘણો ગભરાઇ ગયો છું સાહેબ! હું સર્વ હકીકત બરાબર કહી શકીશ નહિ. આપને યોગ્ય લાગે તે કરો. જય જમના મૈયાકી!"

વાસ્તવિક રીતે જોતાં ડોસો ઘણો ગભરાયો હતો, તેથી મધુવદનને તેના પર કોઇ જાતનો શક ગયો નહિ. અને તેને કહ્યું:—" તમે જરા શાન્ત થઇ બેસો. સર્વ વાત સ્થિરતાથી મને સમજાવીને કહો. જો આપ ખરેખરા નિર્દોષજ હશો તો તમને ડરવાની કંઇ જરૂર નથી; મારાથી બનશે ત્યાં સુધી હું તમને બચાવીશ."

મધુવદનનું આવું કહેવું સાંભળી ડોસો કેટલાક વખત સુધી ચુપચાપ બેસી રહ્યો, પછી ધીમે ધીમે કહેવા લાગ્યો:—

" જય જમના મૈયાકી! ભગવાન આપનું ભલું કરે! હું વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ— મથુરાજીનો ચોબો-પંડયાજી છું. આ વૃદ્ધ પંડયાજીનો આશીર્વાદ કદી મિથ્યા જશે, નહિ. જય જમના મૈયાકી!"

તેણે એક શ્વાસ ફરીથી લઇ વળી આગળ કહેવા માંડયું. " ગઇ કાલે સાંજના ચાર વાગ્યાના સુમારમાં એક ભલો જાત્રાળુ સહકુટુમ્બ મારી પાસે આવ્યો. તેણે ત્રણ દિવસને માટે મારા મકાનમાંની એક ઓરડી ભાડે માંગી. હું બધી મળીને સોળ ઓરડીઓ ભાડે આપું છું. નીચે આઠ અને ઉપર આઠ. ઓરડીઓ જો કે નાની છે, પણ તે સાફસુફ અને ખુલ્લી છે. તેમાં પ્રકાશ તથા હવા સારી પેઠે આવે છે. કાલ સાંજ સુધીમાં-એ ગૃહસ્થ મારી પાસે આવ્યો ત્યાં

સુધીમાં—નીચેની સઘળી ઓરડીઓ અને ઉપરની ૭ ઓરડીઓ ભાડે અપાઇ ગઇ હતી, માત્ર બેજ ઓરડીઓ ઉપલા ભાગમાં ખાલી હતી. એ નવા આવેલા ભલા ગૃરસ્થે એ બે ઓરડીઓ પૈકી એક ઓરડી પસંદ કરી. ત્રણ દિવસના પાંચ રૂપીઆ ભાડુ ઠર્યું. ભાડુ મને તેણે અગાઉથીજ આપ્યું. મેં ઓરડીના તાળાની કુંચી તેને આપી. તે બને સ્ત્રી પુરૂષ એ ઓરડીમાં રહ્યાં."

"આજ સવારના સાતા વાગે જ્યારે હું એ ગૃહસ્થને આપેલી ઓરડીની આગળના વરંડામાંથી બહાર નિકળતો હતો ત્યારે મેં એ ઓરડીનાં બારણાં બંધ જોયાં. આઠ વાગતા સુધી બારણાં બંધ છે, એ જાણી મને નવાઇ લાગી. મેં વિચાર્યું—ઘણું કરી એ લોકો યમુનાજી સ્નાન કરવા ગયાં હશે, પણ ફરીથી બારણા તરફ જોયું ને તપાસ્યુ તો બારણાં અંદરથી બંધ કરેલાં હતાં ઘણું કરીને દૂરની મુસાફરીમાંથી આવ્યાં હશે તેથી થાકી ગયેલાં હોવાથી હજુ સુધી ઉંઘતાં હશે, એવો વિચાર કરી ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો; થોડે દૂર જતાં હુ અકસ્માત ચમકી ઉઠયો! એ ઓરડીમાંની ચોકડીમાંથી પાણી જવાની જે મોરી આગલા વરંડામાં થઇને જતી હતી, તેમાં લોહી જોવામાં આવ્યું! એ લોહી જોતાંજ મારા હોશ ઉડી ગયા! આ શું થયું! જરા નીચો નમી એ મોરી બારિકાઇથી જોવા લાગ્યો અંદરથી મને એ લોહી વહી આવતું જણાયું. ઉભા થઇ ઓરડીના બારણાને ધક્કો માર્યો, પણ કોઇ બોલ્યું નહિ."

"આ ગરબડાટ સાંભળી જોતા જોતામાં એ જગાપર ઘણાં માણસો ભેગાં થઇ ગયાં. સગળા લોકો પોકારી પોકારીને ઓરડીનાં બારણાં ઠોકવા લાગ્યા; પણ કંઇજ પરિણામ આવ્યું નહિ. કેટલાકે બારણું તોડી નાખ-

વાની સલાહ આપી, પણ હું ડરનો માર્યો ધ્રુજતો હતો–મારાથી બારણું તોડવાનું સાહસ ના થયું."

"થોડો વખત સ્તબ્ધ રહ્યા પછી મેં એ હકીકત પોલીસમાં જાહેર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. હું આપની ઓફીસમાં આવ્યો. આપના નોકરે આપ સ્નાન કરતા હોવાથી મને બેસવા કહેવાથી હું બેઠો. આપ આવ્યા એટલે આપને મેં મારી હકીકત નિવેદન કરી છે હવે માત્ર આપનોજ ભરોસો છે. જે ઘટના બની છે. તે જોતાં તો મારી હવે બિલકુલ આશા તૂટી ગઈ છે–હવે પછી મારા :મકાનમાં કોઈ યાત્રાળુ યજમાનો ઉતરશે નહિ. હાય ? મારી પેદાસ બંધ થઈ ગઈ ? હવે હું શું કરીશ ? હું વગર મોતેંજ માર્યો ગયો !"

આટલું બોલી વૃદ્ધ ચોબાજી બોલતો ચૂપ રહ્યો. મધુવદન તૈયારી કરવામાં વિલંબ કર્યો નહિ. કેટલાક પોલીસ સિપાઈઓને સાથે લઈ ઝટપટ કૃષ્ણગલી તરફ એ પંડયાજી સાથે રવાના થયો.

લગભગ અગીઆર વાગે તેઓ એ વૃદ્ધ પંડયાજીને ત્યાં જઈ પહોંચ્યા ઓફિસમાંથી કૃષ્ણગલીમાં પહોંચતાં અર્ધા કલાકથી વધુ વખત લાગ્યો ન હતો.

પંડયાજીનું મકાન દેખાવમાં મોટું પણ ઘણુંજ જૂનું પૂરાણું હતું. મકાનની એક તરફ બગીચો હતો. બગીચાની ચારે તરફ લોઢાના સળીઆનું કમ્પાઉન્ડ ભરી લીધું હતું; પરંતુ એ લોખંડી સળીઆની દિવાલ સઘળી ભાગી તૂટી હાલતમાં પડી હતી–મકાનની મરામત–દુરસ્તી ઘણા વખતથી થઈ નથી એમ જણાતું હતું. બહારની દિવાલપર લુણો લાગી તેના પરની છો સઘળી ઉખડી જવાથી ઇંટો દેખાતી હતી. ઇંટોમાં પણ કેટલીક ઇંટો લુણો લાગી ખવાઈ જવાથી દિવાલમાં મોટાં ગાબડાં પડયાં હતાં.

પંડયાજીના કહેવા પ્રમાણે તેના મકાનના બહારના ચોકમાં બરાબર સોળ ઓરડીઓ હતી. મકાનમાં પેસતાંજ પંડયાજી મધુવદનને ઉપર લઈ ગયો અને જે ઓરડીની ચોકડીની ગટરમાં લોહી વહેતું હતું તે તેણે બતાવ્યું. થોડો વખત લોહી જોયા તપાસ્યા પછી મેં ઓરડીના બારણામાં એક વખત ધક્કો માર્યો, પણ અંદરથી કંઇજ ઉત્તર મળ્યો નહિ. મેં સિપાઇઓને ઓરડીનું બા ણું તોડવા હુકમ કર્યો. મકાન જૂનું-પૂરાણું હોવાથી ઓરડીનું બારણું તોડતાં કંઇ વધારે મહેનત પડી નહિ બારણું ઉઘડતાંજ તે ઓરડીમાં દાખલ થયો અંદરનો દેખાવ જોઇ મધુવદન ચમકી ઉઠ્યો. જોયું તો પંડયાજીના મકાનની એ ઓરડીમાં એક યુવાન પુરૂષનું પ્રેત પડયું છે!

પ્રકરણ ૨ જું.

પંડયાજીના ઘરની તપાસ.

પાછલા પ્રકરણની છેવટમાંઃ—"વૃદ્ધ ચોબાજીના મકાનની આગલા ચોકમાં આવેલી ઓરડીઓ પૈકીની ઉપલા મજલાની એક ઓરડીમાં દાખલ થઇને મેં ત્યાં એક યુવાન પુરૂષનુ પ્રેત પડેલું જોયું. એટલું હુ કહી ગયો છું.

એ પ્રેતને તપાસીને જોતાં તેની છાતીમાં એક નાનો છરો આંતરડાં સુધી પેઠેલો જણાતો હતો અને છાતીમાંથી લોહી નીકળીને તે વહી ગયું હતું.

એ ઓરડી ઘણી નાની હતી—આઠ હાથથી વધારે લાંબી પહોળી નહોતી. હમેશાં નવા નવા ભાડુતો આવતા હતા તેથી એક પ્રકારે તે ગંદી હતી.

જમીન ઉપરની ફર્સ બધી ધૂળ જામી જવાથી કાળી થઇ ગઇ હતી, જેથી એ ઓરડીમાં જનારના પગ તુરતજ મેલા થતા હતા.

એ નવા યાત્રાળુ ભાકુત પાસેના સામાનમાં એક ટીનની ટ્રંક, એક ગાદલું અને ઓશીકું, બે ધોતીઆં, એક ઓઢવાની રજાઇ અને એક ગરમ બનાતનો કોટ હતાં. જમીનપર એક ચટાઇ ઉપર એક રજાઇ તથા બે તકીઆ પડયા હતા, તેના પર એ યુવકનું મુડદું પડેલું હતું.

વૃદ્ધ પંડયાજીના કહેવા પ્રમાણે એ ઓરડીમાં પાછળ બે બારીઓ હતી, જે પૈકી એક ઉઘાડી અને એક બંધ હતી.

સાધારણ નજર ફેરવી મકાનની ચારે તરફથી તપાસ કરી મધુવદને એ પડેલા પ્રેતની પરીક્ષા કરી જોયું તો એ યુવાન ઘણા વખત પહેલાંનો મૂએલો હતો, આખું શરીર અકડાઇ ગયું હતું. છાતી-માંના ઘામાંથી લોહી વહેવું પણ બંધ થઇ ગયું હતું.

જોતા જોતામાં એ ઓરડીમાં ઘણાં માણસો ભરાઇ ગયાં—'તમાસાને તેડું નહિ' એ કહેવત પ્રમાણે 'મકાનમાં ખૂન થયું છે,' એવું સાંભળીને ચારે તરફના લોકો ત્યાં દોડી આવતા હતા. આવી રીતે ઘણી ભીડ થવાથી મધુવદને લાચારીથી બે સિપાઇઓને ભીડ હટાવવાનું કહેવું પડયું.

જયારે એ ઓરડીમાં હું, મકાનનો માલીક વૃદ્ધ પંડયો અને પોલીસ સિપાઇ શિવાય અન્ય કોઇ ના રહ્યું ત્યારે મધુવદને ઓરડીનું બારણું બંધ કર્યું.

મધુવદને વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ—ચોબાજીને પૂછયું:—"કેમ મહારાજ! તમારા સિવાય બીજાં કેટલાં માણસો તમારે ત્યાં છે!"

ચોબાજી:—" મારી સ્ત્રી, એક છોકરો અને એક છોકરી—એ ઉપરાંત એક નોકર અને પાંચ કામકાજ કરનારી દાસીઓ અહીં રહે છે."

મધુવદન—" તમારૂં કુટુંબ તો એટલું બધું મોટું નથી છતાં પાંચ દાસીઓ રાખવાનું શું કારણ છે?"

ચોબાજી:—" એ દાસીઓ મારા ઘરના કામકાજ માટે રાખવામાં આવી નથી—એ તો મારે ત્યાં જે યાત્રાળુઓ આ મકાનમાં ભાડે રહેવા આવે છે, તેમનું કામકાજ કરવાની સગવડ સાચવવા માટે રાખેલી છે—મારા કુટુંબ માટે તો માત્ર એક નોકર છે તેજ કામકાજ કરે છે. જ્યારે મારે ત્યાં કોઇ યાત્રાળુ ભાડુત નથી હોતો ત્યારે હું તેમને માત્ર ખાવાનું મારે ત્યાંથી આપું છું. યાત્રાળુઓને સગવડ હોય તો તે સગવડને ખાતર મોં માગ્યું ભાડું આપે તેટલા માટે પાંચ દાસીઓ મેં રાખી છે."

મધુવદન—" એ દાસીઓ રાતે કયાં સૂવે છે?"

ચોબાજી:—" આ મકાનમાં ઘણે ભાગે એક બે ઓરડીઓ ખાલી પડી રહે છે તેમાં તે સુવે છે, જ્યારે કોઇ ઓરડી ખાલી નથી હોતી ત્યારે તે સર્વ અંદરના ચોકમાં પડી રહે છે." આજે તે અંદર સુતી હતી.

મધુવદન—" આ મરનાર માણુસનું નામ ઠામ તમે કહી શકો છો?"

ચોબાજી—" જી હા, જે વખતે તેણે મને ઓરડીનું ભાડું આપ્યું હતું, તે વખતે રસીદ આપવા માટે મેં રસીદમાં તેનું નામ ઠામ લખવા સારૂં તેનું નામ-ઠામ પૂછ્યું હતું. એનું નામ બંસીલાલ છે; હા, પણ મને હવે યાદ આવ્યું કે, એની સાથે જે સ્ત્રી હતી અને તેની પત્ની છે, એવું મરનારે મને કહ્યું હતું તે કયાં છે?"

મધુવદન—" સ્ત્રી ક્યાં છે? હોય તો બારણાં બંધ હતાં એટલે આ ઓરડીમાંજ હોય ને?"

ચોબાજી—" હું આપને પ્રથમજ કહી ગયો છું કે, એ ગૃહસ્થ એક સ્ત્રી સાથે અહીં આવ્યો હતો—ને સ્ત્રી કયાં છે? તે રાતે અહી-આ ઓરડીમાંજ એની સાથે સૂતી હતી એ મને બરાબર યાદ છે, તે આ વખતે કેમ દેખાતી નથી?"

મધુવદન—" એ સ્ત્રી કેટલી ઉમ્મરની હતી, તે કહી શકો છો?"

ચોબાજી—" મેં તેનો ચહેરો સારી રીતે જોયો નથી, પણ એટલું કહું છું કે, તે પચીશ વર્ષથી વધારે ઉમ્મરની નહોતી-લગભગ વીશ પચીશ વર્ષની લાગતી હતી. શરીરે પણ સુન્દર દેખાવની હતી. અરેરે! એ બિચારીને તેના પતિનું ખૂન કરીને કોણ ઉપાડી ગયું હશે?"

મધુવદન—' પંડયાજી! આ ખૂન એ કંઇ સાધારણ વાત નથી. આ રહસ્યની અંદર કંઇક ગૂઢ તત્વ અવશ્ય છુપાયેલું છે. કાંતો એ સ્ત્રી પોતેજ નાસી ગઇ છે, અથવા તેને કોઇ બળાત્કારે ઉપાડી ગયું છે."

વૃદ્ધ પંડયાજી કંઇક બોલવા જતો હતો, પણ મધુવદને તેને બોલતો અટકાવીને તે કામમાં લાગી ગયો. ધુંચવાયેલું કોકડું ઉકેલવા માટે તેનો છેવટનો કે પહેલેનો છેડો શોધી કાઢવો પડે છે. સર્વથી પહેલાં મધુવદને એ ઓરડીની જમીન તપાસી. જમીન પર ત્રણ જાતનાં પગનાં નિશાન પગલાં પડેલાં જણાયાં. ઓરડીમાં જ્યારે બેજ માણસ ઉતર્યાં હતાં ત્યારે આ ત્રીજા માણસના પગનાં નિશાન અહીં કયાંથી પડયાં? મરણ પામેલા યુવકના પગનાં નિશાન તેણે ઓળખી લીધાં બીજા મનુષ્યનાં પગનાં નિશાન ઘણાંજ નાનાં-નાજુક હતાં, એ પદચિન્હ અવશ્ય તેની સાથેની સ્ત્રીનાં છે, એવી મધુવદને કલ્પના કરી. ત્રીજી જાતનાં પદચિન્હ એ બે પ્રકારનાં પદચિન્હથી કંઇક મોટાં-સ્થૂલ હતાં.

સ્ત્રીનાં પદચિન્હ તથા ત્રીજા માણસનાં મોટાં પદચિન્હ ઓરડીમાં ઘણી જગાએ ફરતાં ફરતાં પાછળની ઉઘાડી બારી સુધી ગયાં હતાં. બારીમાં ડોકું ઘાલીને જોયું તો પાછલા ભાગમાં નીચે એક નાનો સરખો બગીચો જોવામાં આવ્યો. બારીમાંના સળીઆ પૈકી બે સળીઆ હાલતા જણાયા. હાથ લગાડી જોતાં તે બંને સળીઆ બારીમાંથી કાપી નાખી અલગ કરેલા માલૂમ પડયા. એ સળીઆને કાઢી નાખ્ય સળીઆ કાઢી નાખ્યા પછી જે પોલાણ રહ્યું તેનું માપ લીધું તો એટલી જગામાંથી એક માણુસ સુખેથી અંદર આવી શકે એવું લાગ્યું બીજા સળીઆમાં એક સુતરની મજબુત દોરી બાંધેલી હતી તે નીચે બગીચાની જમીન સુધી લટકતી હતી. એ દોરીમાં થોડા થોડા અંતરે ગાંઠો પાડેલી હતી.

હવે મધુવદનને પૂરેપૂરી ખાત્રી થઇ કે, નીચેના બગીચા વાળે રસ્તેથીજ આ દોરી માર્ફત કોઇ મનુષ્ય આ ઓરડીમાં આવ્યો છે; આ ત્રીજી જાતનાં પદચિન્હ–પગલાંનાં નિશાન તેનાજ છે. એ હત્યાચારો મનુષ્ય આ યુવકને મારી નાખીને એની સ્ત્રીને લઇ ગયો છે. હવે જોવું જોઇએ કે, એ સ્ત્રી પણુ આ ખૂન કરવામાં સામેલ છે કે, નહિ?

ઓરડીમાંની બીજી સર્વ વસ્તુઓ સારી પેઠે તપાસી લીધા પછી મધુવદન વૃદ્ધ પંડયાજીને લઇ નીચેના બગીચામાં ગયો. બગીચામાં જઇ જે બારીના સળીઆમાં દોરી બાંધી હતી તથા જેના બે સળીઆ કાઢી નાખ્યા હતા, તે બારી નીચે જઇ તપાસવા લાગ્યો. બગીચાની દશા ઘણીજ ખરાબ હતી. ચારે તરફ કચરો પૂંજો, લાકડાં, પથરા ભરેલાં હતાં. ત્રણે બાજુની દિવાલો-કમ્પાઉન્ડ–તદન ખંડેર જેવી સ્થિતિમાં હતાં. શિયાળ અને કૂતરાં ત્યાં રાત દિવસ પડી રહેતાં હતાં

એને બગીચો શા માટે કહેવો જોઇએ—તે એક પ્રકારનો નર્ક કુન્ડજ હતો. ગમે તેમ હો; એ બારીની નીચે પડેલાં પગલાંનાં નિશાન જોયાં તો ને બે પ્રકારનાં પડેલાં હતાં. બારી નીચેથી તે બંને પ્રકારનાં પગલાં ઠેઠ બગીચાની પડી ગએલી દિવાલ સુધી ગયાં હતાં; તે પછી તે જણાતાં નહોતાં.

હવે મધુવદનને ખાત્રી થઇ ગઇ કે, એ સ્ત્રી પણ આ ખૂનમાં ભળેલી છે. જો તેની મરજી વિરૂદ્ધ બળાત્કારે લઇ જવામાં આવી હોત તો આવી રીતે—રાજી ખુશીથી જતા માણસ જેવાં—તેનાં પગલાં જમીન પર પડેલાં હોત નહિ, એવે પ્રસંગે જરૂર બીજો માણસજ તેને ખભે નાખીને અથવા ઘસરડીને લઇ ગયો હોત; જે પ્રકારનાં પગલાં પડેલાં હતાં તે ઉપરથી એવી ખાત્રી થતી હતી કે, એ સ્ત્રી પોતાની રાજીખુશીથીજ ગઇ છે અને જરૂર તે આ ખૂન કરવામાં સંમિલિત છે એમાં શંકા નથી બગીચામાં જે કંઇ જોવાનું હતું, તે જોઇ તે પછી મધુવદન ઉપર જયાં ખૂન થયું હતું તે ઓરડીમાં આવ્યો. ઓરડીમાંનો મરનાર યુવકનો સામન એક એક કરીને તપાસી નાખ્યો. પેટી—ટ્રંકમાં કપડાં લત્તાં ભરેલાં હતાં, પણ તેમાંથી કંઇ પૈસા ટકા નિકળ્યા નહિ. યુવકના કોટ, જેકીટનાં ખીસ્સાં જોતાં પણ તેમાંથી એક પાઇ સરખીયે નિકળી નહિ. વૃદ્ધ પંડયાજી—ચોબાજીએ કહ્યું કે એ યુવતીના શરીર પર બે ત્રણ હજારના દાગીના પહેરેલા હતા તથા આ યુવકના જેકીટના ખીસ્સામાં પણ સોનાના અછોડાવાળું સોનાનું ઘડિયાળ, હાથમાં સોનાની હીરા માણેકની વીંટીઓ અને ગળામાં સોનાની સાંકળી પહેરેલાં હતાં અને ખમીસ તથા કોટનાં બટન પણ સોનાનાં હતાં.

પંડયાજીના કહેવા પૈકી એક પણ વસ્તુ ઓરડીમાં કે મૃત યુવકના શરીરપર કિંવા કપડાં—કોટ જેકીટમાં નહોતી. આ ઉપરથી

મધુવદન સમજી ગયો કે, સ્ત્રી સર્વ કંઇ લઇ આ યુવકનું ખુન કરી કે કરાવી ખુનીની સાથે નાસી ગઇ છે.

પંડયાજીની એ ઓરડીમાં હવે કંઇજ તપાસવાનું બાકી રહ્યું નહિ મધુવદનને મરનારના નામ—બંસીલાલ સિવાય બીજી કંઇજ માહિતી ત્યાંથી પ્રાપ્ત થઇ નહિ. એકલા બંસીલાલ નામ ઉપરથી મૃતમનુષ્યનો તથા તેનાં ખુની સ્ત્રી પુરૂષનો પત્તો કેવી રીતે મેળવવો તેના વિચારમાં મધુવદન લીન થઇ થોડીવાર ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. કંઇજ સૂઝ પડી નહિં તેથી તે ત્યાંથી નિકળી જવા તૈયાર થયો; ઓરડીમાંથી બહાર નિકળવા જતો હતો તે વખતે ઓરડીના બારણા પાછળના ખુણામાં પડેલા એક બળેલા કાગળ પર તેની દ્રષ્ટિ પડી. કાગળ બળી ગયેલો હતો છતાં તે અકબંધ હતો. એને ઉપાડી લેતાં એ કાગળના બળેલા આકારની રાખોડી થઇ જવાનો ભય હોવાથી હરેક પ્રકારે તેને ત્યાંને ત્યાંજ જેવી સ્થિતિમાં પડયો હતો, તેવીજ સ્થિતિમાં તપાસી લેવો એ યોગ્ય હતું.

ઓરડીના બારણાના જે ખુણામાં એ બળેલો કાગળ પડયો હતો, તેની નજીકમાંજ એક અર્ધ બળેલી મિણબત્તી પડી હતી. મધુવદને તે મિણબત્તીને સળગાવી. એ મિણબત્તીના પ્રકાશમાં મેં જોયું તો માલૂમ પડયું કે એક લખેલો પત્ર બાળી નાખવામાં આવ્યો છે. એ પત્ર અડધો બળેલો હતો; જે ભાગ પૂરેપૂરો બળ્યો નહોતો, તે સારી રીતે વાંચી લેવામાં આવ્યો. જે અક્ષરો વંચાયા તે મધુવદને નોટ કરી લીધા. અડધો બળેલો પત્ર લઇ ખીસ્સામાં મૂકયો. આટલી તપાસ કરી તે ત્યાંથી પંચક્યાસ કરી બહાર નિકળી યુવકના મૂડદાને ઇસ્પિતાલમાં-જ્યુરીહાઉસમાં-મોકલવા હુકમ કરી તેની ઓફિસમાં ગયો.

પ્રકરણ ૩ જું.

મધુવદન પોતાની ઓફીસમાં જઇ બળેલો પત્ર જે તેને મળ્યો હતો તે ફરીથી જોયો. એ પત્રની મતલબ પુરેપુરી સમજાતી નહોતી, પણ એ પત્ર ઉપરથી મરનાર યુવકના સાસરાના ગામનો ઘણે ભાગે કંઇક પત્તો લાગશે એમ તેને સમજાયું. વાંચકોને ગુંચવણમાં નહિ નાખવાને એ બળેલા પત્રનો જે ભાગ વાંચી શકાય એવો હતો અને જે મેં વાંચ્યો હતો તેની નકલ અહીં આપું છું.

... ... ઘણું સારૂં થયું.
... ... શુરા આવ્યો. જે ઘરમાં
... ... રસ્તો હું જાણું છું.
... ... ક વાગે રાતે તા
... ... અને પૂરો કર્યા પછી
... ... ઠીક કર્યું.
... ... મળશે. છરો બરાબર
... ... સાવધાની
... ... મળવું નહિ.
... ... તારા બાપ પાગલપુરમાં
... ... સ વાળા પકડે નહિ
... ... તારો "નવલચંદ્ર"

એ કાગળનો બળતાં બચેલો ભાગ વાંચી મધુવદને એવો નિશ્ચય કર્યો કે બંસીલાલની સ્ત્રી આ નવલચંદ્રની સાથે નાસી ગઇ છે. નવલચંદ્રેજ બંસીલાલનું ખુન કર્યું છે. બંસીલાલનું સાસરૂં પાગલપુરમાંજ

છે. રાતનાં ,એક વાગે આ બનાવ બન્યો છે. એવું સમજાય છે કે, નવલચંદ્ર સાથે બંસીલાલની સ્ત્રીનો પ્રેમ ઘણા દિવસથી છે. એ નવલચંદ્ર પણ પાગલપુરનોજ રહેવાસી છે, એવું માનવામાં આશ્ચર્ય નથી અને બંસીલાલની સ્ત્રીનું પીયર–બાપનું ઘર ત્યાંજ હોવું જોઇએ.

ગમે તેમ હો પણ કામમાં હવે વિલંબ કરવો જોઇએ નહિ, એવો વિચાર કરી તુરત મધુવદન રેલ્વે સ્ટેશનપર ગયો અને સૌથી પહેલી જે ટ્રેન તેને મળી તેમાં ચઢી બેઠો. પાગલપુર કલકત્તા સ્ટેશનથી પાંચ મેલના છેટા પર આવેલું એક નાનું પણ સુંદર ગામડું હતું તે વખતસર કલકત્તેથી પાગલપુર જઇ પહોંચ્યો. ગામમાં જઇ નવલચંદ્રની શોધ-ખોળ કરવા માંડી. એક ચોગાનમાં વડના વૃક્ષ નીચે તળાવના ઘાટ પાસે કેટલાક માણસોનું એક ટોળું બેઠું હતું, તેમાં એક તરફ ચાર સારા માણસો ગંજીફાનાં પત્તાં લઇ બીઝીકની રમત ખેલી રહ્યા હતા. મધુવદન એ લોકો પાસે જઇ બેઠો તેના સાધારણ વેશમાં તેમણે તેને કલકત્તીઓ બાબુ માની લઇ સન્માન પૂર્વક બેસાડયો. તે પછી તે પાછા તેમની રમત રમવામાં એક તાન બની ગયા. મધુવદન પણ તેમની રમત જોતો થોડી વાર ત્યાંજ બેસી રહ્યો. જ્યારે તેમનો દાવ પૂરો થયો અને બીજા દાવ માટે ગંજીફાનાં પત્તાં ચીપવા લાગ્યા ત્યારે મધુવદને પાસે બેઠેલા એક ગૃહસ્થ સાથે નીચે પ્રમાણે વાત કરવા માંડીઃ—

મધુવદન—તમો આ ગામનાજ રહેવાશી છો?

ગૃહસ્થ—હા. કેમ શું છે?

મધુવદન—મારે એક માણસને મળવું છે;

ગૃહસ્થ—કોને?

મધુવદન—નવલચંદ્ર નામે એક જાણીતા માણસને.

ગૃહસ્થ—તમારે તેનું શું કામ છે; તમો તમારા દેખાવ ઉપરથી તો ઘણા સારા માણસ જણાવો છો, અને એવા માણસને મળવા માંગો તો, તે માટે મને તાજુબી થાય છે; શું તમો તો તેના જેવા નથી?

મધુવદન—શું છે? નવલચંદ્ર કેવો છે?

ગૃહસ્થ—તે હું મારા મુખે કહેતાં પણ શરમાઉં છું; પણ શું તમો તેને ઓળખો છો? શું તે તમારો મિત્ર છે?

મધુવદન—તે મારો મિત્ર તો નથી પણ થવા માંગે છે.

ગૃહસ્થ—જો. જો. સંભાળજો નહિ તો પસ્તાશો. જગતમાં તમોને અન્ય કોઇ ન મળ્યું કે તેની સાથે મિત્રતા બાંધવા અત્રે આવ્યા છો?

મધુવદન—હું મારી ખુશીથી નથી આવ્યો પણ તેના ખાસ બોલાવવાથી અને આગ્રહ કરવાથી અત્રે આવ્યો છું; કારણ મને તેઓ રેલગાડીમાં મળ્યા હતા, અને આવવા ખાસ વિનંતી કરી હતી. તેથી મેં કબુલાત આપેલી તેનું પાલન કરવા આવ્યો છું.

ગૃહસ્થ—સારૂં થયું કે પહેલાં અમોને મળ્યા નહિ તો વખતે કોણ જાણે તમારૂં શું થાત?

મધુવદન—પણ આમ કેમ બોલો છો.! છે શું?

ગૃહસ્થ—તે તો આ ગામનો બદમાશમાં બદમાશ માણસ છે.

મધુવદન—તે એવું તે શું કરે છે કે તમો તેને બદમાશમાં બદમાશ ગણાવો છો?

ગૃહસ્થ—તે હું સર્વે કાંઇ કહેવા માંગતો નથી પણ જગતમાં કોઇ બદમાશમાં બદમાશ માણસ હોય તો તે નવલચંદ્ર છે કારણ

કોઇ પણ એવું કામ નહિ હોય કે તેણે ન કર્યું હોય. જગતમાં ભયંકરમાં ભયંકર અને પાપીમાં પાપીના કામો કરતાં તે સહેજ પણ અચકાય તેવો નથી.

મધુવદન—ત્યારે શું તે અત્રે છે?

ગૃહસ્થ—કોણ જાણે! શું તમો તેને મળવાજ માંગો છો?

મધુવદન—ના,

ગૃહસ્થ—ત્યારે તે છે કે નહિ તેની તમારે શી જરૂર.

મધુવદન—જરૂર વગર તો કાંઇ પૂછાય.

ગૃહસ્થ—કિશોરીલાલ પેલો ડામીસ આપણા ગામમાં છે?

કિશોરીલાલ—નહિ કાલથી જણાતો નથી.

મધુવદન—એમ. મને પણ તે વાત સત્ય લાગે છે. ગૃહસ્થો હું આપ સર્વેનો ઉપકાર માનું છું કે તમોએ મને ચેતાવ્યો હવે હું પાછો ચાલ્યો જાવું છું. પણ સાથે હું કોણ છું, તે તમારે જાણવું છે. તે તમારી નજર ઉપરથી જણાય છે, પણ હાલમાં હું મારૂં પરિચય આપતો નથી. માટે માફ કરશો પણ ભવિષ્યમાં તમો મને જોશો તો ઘણાં આનંદી થશો.

પછી તલાવના કિનારાપરથી એ લોકોની વિદાયગીરી લઇ મધુવદન ચાલતો થયો. બંસીલાલનું સાસરૂં આ ગામમાંજ છે; એની સ્ત્રીનું ચારિત્ર સારૂં નથી. નવલચંદ્ર નામના એક બદમાશ યુવકની સાથે તે પ્રેમમાં પડી છે, બંસીલાલ પોતાને સાસરે આવ્યો હતો, તે પોતાની સ્ત્રીને પોતાની સાથે લઇ યમદ્વીતિયા ઉપર યમુનાસ્નાન કરવા મથુરા ગયો હતો જે દિવસથી બંસીલાલની સ્ત્રી ગઇ છે, તે દિવસથી નવમચંદ્ર પણ ગામમાં નથી.

આ સર્વ હકીકત મળતાં મધુવદનના મનમાં કોઇ પણ પ્રકારનો સંદેહ રહ્યો નહિ. હવે મધુવદન સારી પેઠે સમજી ગયો કે, નવલચંદ્ર બંસીલાલનું ખુન કરી તેની સ્ત્રીને કંઇક નસાડી લઇ ગયો છે. એ બંનેને શોધી કાઢવાથીજ આ મામલાનો અંત આવી જશે નવલચંદને કેવી રીતે પકડી કાઢવો જોઇએ? તેનો વિચાર મધુવદન કરવા લાગ્યો.

એક વાત એવી છે કે, જ્યાં સુધી વિચાર જાય છે ત્યાં સુધી અનુમાન થાય છે કે, નવલચંદ્ર એ સ્ત્રીને-બંસીલાલની સ્ત્રીને-લઇને કલકત્તા તરફજ નાસી ગયેલો હોવો જોઇએ; કેમકે કલકત્તાની નજીકમાંજ તેનું ગામ છે; વળી કલકત્તા એક એવું સ્થાન છે કે, ત્યાં એવી રીતે ખુની, બદમાશો, ચોર, ગલકટ્ટાઓ છુપાઇને નિરાંતે રહી શકે છે. મોટાં શહેરોમાં લોકો પોત પોતાના ધંધાની ચિન્તામાંજ રાત દિવસ લવલીન રહેતા હોવાથી તેમનું ધ્યાન બીજી તરફ જતું નથી, તેથી એવી જગાએ એવા હરામખોરોને ભરાઇ રહેવું ઠીક પડે છે. નવલચંદ્ર પણ આવી રીતે કલકત્તામાંજ કોઇ ગલીકુંચીમાં બંસીલાલની સ્ત્રીને લઇને ભરાઇ રહેલો હોવો જોઈએ. એવો વિચાર કરીને મધુવદન કલકત્તે ગયો.

કલકત્તામાં આવી ઘણી જગાએ શોધતાં શોધતાં છેવટે બાતમી મળી કે, ભડવા સ્ટ્રીટમાં એક બદમાશ માણસ લૉજ અને હોટલ કરીને રહે છે. બહારથી તો તેનો ધંધો લૉજ અને હોટલનો દેખાય છે, પણ અંદર ખાનેથી તેનાં લૉજ અને હોટલ તે ગુન્હાનાં પીઠાં હતાં! એ બદમાશ ત્યાં એક સ્ત્રી સાથે રહેતો હતો, તે સ્ત્રી તેની પરણુત સ્ત્રી નહોતી, પણ કોઇ કુટણખાનાના હડ્ડાવાળી બદમાશ સ્ત્રી પંદર વીશ વર્ષ કુટણખાનું ચલાવ્યા પછી એ લૉજ વાળાની સાથે તેની રખાત સ્ત્રી તરીકે રહેતી હતી. જે મકાનમાં એ બદમાશ પોતાની

રાખેલી સ્ત્રી સાથે રહે છે, તેમાં વખતો વખત ઘણા બદમાશ, લુચ્ચા લફંગા પુરૂષો પોતાની કે પારકી સ્ત્રીઓ સાથે આવી રહેતા હતા. હાલમાં એ મકાનમાં એક નવીન સ્ત્રી એક ઓરડીમાં ગુપ્ત રીતે રહે છે. આવી રીતે જે બદમાશ લફંગાઓ આ બદમાશ લૅાજ અને હોટલ વાળાના આશ્રયમાં આવીને રહે છે તેમની પાસેથી તે પુષ્કળ પૈસા લૂંટે છે આ બાતમી મળતાંજ મધુવદન એ બદમાશના લૅાજમાં પોતાની તરફથી કેટલાક મારા સાગીરદોને વેશ બદલીને કેટલીએ વખત મોકલ્યા, પણ એ કોશિષ ફલદાયી નિવડી નહિ.

આવી રીતે નિરાશા મળતાં એક વખત ખુલ્લેખુલ્લાજ તેના લૅાજમાં જઇ ઝડતી લેવાની મધુવદનને ઇચ્છા થઇ, પણ ‘ એ લૅાજ એક બદમાશનો છે તેણે તેની પાસે કેટલાક ગુંડાઓ રાખેલા છે, અને કદાચ એ મકાનમાંથી ગુન્હેગાર–શકદાર નવલચંદ્ર અને બંસીલાલની સ્ત્રી મળી આવ્યાં નહિ તો હું બેવકુફ બનીશ અને કદાચ શકદારો ચેતી જશે તો ત્યાંથી રફુચક્કર થઇ જતાં મારી સર્વ મહેનત બરબાદ જશે. ’ એવો વિચાર કરી મધુવદને એ ઇચ્છાને રોકી દીધી.

ઘણા વખત સુધી વિચાર કર્યા પછી મધુવદનને એક ઉપાય સુજયો. એ પ્રમાણે કામ લેવાથી અવશ્યજ સફલતા મળશે એવી મારા મનમાં ખાત્રી થઇ. અને તે પ્રમાણે અમલ કરવા ચાલ્યો; આ વાત તો સર્વે માન્ય છે કે કલકત્તામાં વેશ્યાઓ બીજા ભાગો કરતાં વધુ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે, તથા તેમને જો નાણાની મદદ કરવામાં આવે અને તેમને તેમની મરજી પ્રમાણે નાણાં આપવામાં આવે તો તે દરેક કામ કરવા તૈયાર હોય છે; પછી તે કામ ગમે તેટલું મુશ્કેલ કે જોખમનું હોય પણ તેમાં તે પ્રાણની પણ દરકાર રાખ્યા વગર યા હોમ કરી

પડે છે; કોઇએ સત્ય કહ્યું છે કે "જૂ કરે દરિયામાં ઘર" તે કલકત્તાની વેશ્યાઓના સંબંધમાં તો બરાબર બેસતુંજ આવે છે.

અર્થાત આવા કારણે મધુવદન એક કાબેલ વેશ્યાને ત્યાં જવા લાગ્યો અને હમેશ ત્યાં જઇ પુષ્કળ નાણું આપવા લાગ્યો. વેશ્યા તેની આવા પ્રકારની વર્તણુંક જોઇ મધુવદનને વધુ ચાહવા લાગી. અને તેના વિચાર પ્રમાણે ચાલવા પોતાનું અહોભાગ્ય માનવા લાગી. પરંતુ મધુવદન માત્ર તેનું ગાન સાંભળતો અને ઇનામમાં કેટલાક રૂપીઆ આપી પોતાના સ્થાને ચાલ્યો આવતો હતો.

એક સમયે તે પોતાના જવાના નિયમે ન જતાં વહેલો ગયો. તે વખતે અન્ય કોઇ ગાન વગેરે સાંભળવા આવ્યું નહોતું. તેથી તેણે ઇશ્વરનો ઉપકાર માન્યો.

"આવો. આવો. ગરીબોના બેલી. આવો." વેશ્યાએ મધુવદનને જોઇ કહ્યું.

"કેમ? મઝામાં તો છોને!"

"આપ જેવા ઉદાર ગૃહસ્થોની દાસી ઉપર કૃપાની નજર હોય તો પછી મઝાજ મઝા છે."

"જો તું મારી મરજી પ્રમાણે કરીશ તો તને માલામાલ કરી દઇશ."

"તેવું તે શું છે?"

"તેં ભડવા સ્ટ્રીટ જોઇ છે?"

"હા."

"ત્યાં એક લોજ છે. તે તું જાણે છે?"

"હા તે તો એક બદમાશની લોજ છે. ત્યાં આગળ તો ઘણું કાવાદાવા રમાય છે. તમારે તેની સાથે શો સંબંધ!"

"સંબંધ તો નથી, પણ થોડા સમય માટે કરવો છે!"

"શા માટે?

"તે હું તને ફરીથી કહીશ. પણ શું તું મારા કામમાં મને મદદ કરીશ? જો તું કબુલાત આપે અને તે પ્રમાણે કરે તો હું તને સારૂં માંગીશ તે ઇનામ આપીશ; અને બનશે તો દરેક માસે તને અમુક રકમ મળે તેવો બંદોબસ્ત પણ કરી આપીશ."

"તેનો શો વિશ્વાસ!"

"તે બાબત તો હું તને વચન આપું છું." તું જાણે છે હું કોણ છું?"

"ના. હું તો તમોને કોઇ સારા ગૃહસ્થ જાણું છું."

"તારી માન્યતા સાચી છે પણ"

આટલું કહી તેણે વેશ્યાને પોતાની પાસે બોલાવી તેના કાનમાં કાંઇ કહેવા લાગ્યો. આમ બરાબર પચીસ મીનીટ સુધી ગુપ ચુપ વાતો થઇ કે વેશ્યાએ કહ્યું "જો એમ હોય તો હું તેમ કરવા કબુલ છું."

"ત્યારે ચાલ હમણાંજ તૈયાર થા."

"એમ તો હુ તૈયાર છું."

પૈસાની લાલચે વેશ્યાને તૈયાર જોઇ

એક ભાડાનો પડદાવાળો ટાંગો તૈયાર કર્યો વેશ્યાને એ ટાંગામાં બેસાડી ગાડીના સર્વે પડદા નાખી દીધા મધુવદને પોતાનો વેશ બદલી નાખ્યો હતો. તથા કેટલાક પોલિસના સિપાઇઓને કલકત્તાના માજી-સ્ટ્રેટ સાહેબની પરવાનગી મેળવી પોતાની મદદમાં લીધા હતા. તેને એ લોજની આસપાસ ગોઠવી દીધા હતા. સીટીનો અવાજ સાંભળતાં એ મકાનમાં મદદે આવી દરોડો પાડે એવું તેમને મધુવદને સમજાવી રાખ્યું હતું.

જ્યારે તેમનો ટાંગો એ બદમાશના લોજ પાસે જઇ પહોંચ્યો ત્યારે રાતના દશ વાગી ગયા હતા. ટાંગામાંથી નીચે ઉતરી મધુવદને લોજના મકાનનો બંધ કરેલો દરવાજો ખડખડાવ્યો. લોજવાળો બદમાશ આ વખતે મકાનમાં નહોતો, પણ બહાર એક દુકાન પાસે ઉભો હતો. મને અજાણ્યો માણુસ જાણી તેણે પુછયું.

"કહો સાહેબ! શો હુકમ છે?"

મધુવદન—"ભાઇ, હું એક મોટી આફતમાં આવી પડયો છું; એક સ્ત્રીને હું નસાડી લાવ્યો છું. તે મારી પ્રેમપાત્રી છે. અમે અત્યારવી ગાડીમાંજ અહીં ઉતર્યાં છીએ હવે એ સ્ત્રીને થોડા દિવસ મારે એકાન્તમાં ગુપ્ત રીતે રાખવી છે; એવી જગાની હું શોધમાં હતો, ત્યાં મને આપના લોજમાં એવી નિર્ભય–સલામત જગા મળી શકશે, એવી બાતમી મળવાથી હું એ સ્ત્રી સાથે અહીં આવ્યો છું. જો આપ મને આપના મકાનમાં એક ઓરડી આપશો તો હું આજની રાત અહીં કાઢીને સવારે ચાલ્યો જઇશ આપ કહેશો તે લવાજમ એના બદલામાં આપવામાં આવશે.

લોજવાળો બદમાશ—"ઓરડી તો મળશે, તમે કહો છો તેવીજ નિર્ભયતાથી અહીં સુખેથી રહી શકાશે, પણ એક રાત રહેવાના લવાજમના રૂપીઆ દશ આપવા પડશે; છે રહેવાની ઇચ્છા?'

મધુવદન "સ્ત્રીને રહેવા લાયક એકાન્ત જુદી જગા છે ને?"

લોજવાળો—"જી, હા; સરસ જગા છે, પણ એક વાત છે, બાબુજી! એક બીજી સ્ત્રી એ જગામાં પહેલેથી આવીને રહેલી છે, એટલે જો તમારી સાથેની સ્ત્રીને તમારી સાથે નહીં રાખતાં જુદી ઓરડીમાં સુવાડવી હશે. તો તે સ્ત્રીના ભેગું તેને રહેવું પડશે."

મધુવદન—" તેની કંઇ અડચણ નથી. ચાલો, એક વખત મને એ જગા તો બતાવો ? "

આ વખતે એક બીજો માણુસ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે આવતામાંજ કહ્યું—" નહિ, એ ઓરડીમાં બીજી સ્ત્રી રાખી શકાશે નહિ."

એ માણસની વાત સાંભળી લોજવાળો હસી પડયો. તે બોલ્યો.

" નવલ બાબુજી ! તમારે માટે શું હું દશ રૂપીઆનું નુકશાન વેઠી લઉં ? આ માણુસ મને માત્ર એક રાત રહેવાના દશ રૂપીઆ આપે છે."

બોલતો અટકાવીને વચમાંજ મધુવદને લોજવાળાને કહ્યું—" દશ રૂપીઆ જ શા માટે, જો આજની અમારી રાત નિર્ભયતાથી નિકળી જશે અને મારી સાથેની સ્ત્રીને જો આજની રાત અહીં શાન્તિ મળશે તો હું તમને દશને બદલે વીશ રૂપીઆ આપીશ. પૈસાનો કંઇ સવાલ નથી ! "

લોજવાળો—" આપ કોઇ વાતની ચિન્તા કરો નહિ; હું આખી રાત જાગતો રહીશ. કોઇ પણ માણસ તમારી શોધખોળ કરતા અહીં આવશે તો તેમને દાદ આપીશ નહિ, એટલુંજ નહિ, પણ વખતે જો પોલિસનો દાદો કે તેનો વડો દાદો અહીં આવીને મારા મકાન પર દરોડો પાડશે તો મારી પાસે એવા હોંશિયાર માણસો છે કે, તમને તે તમારી સાથેની સ્ત્રી સાથે ઉપાડીને કયાંએ પહોંચાડી દેશે અને એ લોકો ધૂળ ફાકતાજ પોતાના ફિક્કા મોઢા સાથે અહીંથી ચાલ્યા જશે! આવી રીતે તમે સહીસલામત રહી શકશો. અહીં તો ભાઇ પૈસાનું કામ છે ! તમારામાં પૈસા ખર્ચવાની તાકાત હશે તો તમારો એક વાંકો વાળ પણ અહીં થવા પામશે નહિ. આ બાબુજીનેજ પૂછોને કે

એ આજ આઠ દિવસથી તમારી પેઠેજ એક સ્ત્રીને મથુરાના મેળામાંથી ઉપાડી લાવીને અહીં રહ્યા છે, સ્ત્રી આખો દિવસ અહીં એક ઓરડીમાં સુખેથી રહે છે, અને બાબુજી આખો દિવસ ફરતા રહે છે, પણ કોઇ પ્રકારની એમને તકલીફ પડી છે! ઠીક, પણ વીશ રૂપીઆ તમારે અગાઉથી હમણાંજ આપવા પડશે."

એટલું કહી તે ચુપ રહ્યો. તુરતજ મધુવદને પોતાની સહીનું નિશાન કરેલી દશ દશ રૂપીઆની બે નોટો ખીસ્સામાંથી કાઢીને તેના હાથમાં મુકી દીધી. નવલબાબુ (શકદાર નવલચન્દ્રજ હતો) તે કંઇજ બોલી શક્યો નહિ. મધુવદન પણ ઝટ મકાનમાં પેસી ગયો અને જે ઓરડીમાં પેલી સ્ત્રી-બંસીલાલની સ્ત્રી-હતી તે ઓરડીમાં દાખલ થયો, મારી સાથે નવલબાબુ-નવલચંદ્ર પણ હતો, તેણે ઓરડીમાં પગ મૂકતાંજ તેમાં જે સ્ત્રી હતી તેને કહ્યું "એક બીજી સ્ત્રી તારી પાસે આજની રાત આ ઓરડીમાં રહેવાની છે. ખેર, આજની રાત જેમ તેમ કરી કાઢી નાખવી જોઇએ, કાલે કંઇ બીજી જગા શોધી કાઢીશું"

તે સ્ત્રી બોલી--"બીજે ક્યાં લઇ જશો? પાગલપુર અને મારા સાસરાના ગામ શિવાય તમે મને જ્યાં લઇ જશો ત્યાં આવવા હું તૈયાર છું."

નવલચંન્દ્ર હસીને બોલ્યોઃ—" ગાંડીરે, ગાંડી! હવે હું તને એ દોજખપુરીમાં કદી નહિ લઉ જઉં. હવે તો આપણે કોઇ એવી જગ્યાએ જઇશુ કે, ત્યાં રહી મોજ ઉડાવીશું."

લૉજમાંની ઓરડી જોઇ મધુવદન નીચે ઉતર્યો. ટાંગામાં બેસાડેલી વેસ્યાને નીચે ઉતારી તેને હાથ પકડી લૉજમાં લઇ ગયો. વેસ્યા બડી ચાલાક હતી. મેં જેવો વશ ભજવવાની કદી આશા રાખી

નહોતી તેવો વેશ તેણે ત્યાં ભજવ્યો. નવલચંદ્ર તથા તેની સાથેની સ્ત્રીને જરા પણ શક પડે નહિ એવી ચાલાકી વેશ્યાએ ચલાવી.

વેશ્યાને એ ઓરડીમાં મૂકી એક વખત મધુવદને એ મકાનની ચારે તરફ નજર નાખી પુરતુ નિરીક્ષણ કરી લીધું. એ મકાનમાં લૉજવાળો બદમાસ, તેની સ્ત્રી નવલચંદ્ર, તેની સાથેની સ્ત્રી અને વેશ્યા શિવાય આ વખતે કોઇ બીજુ માણુસ મને માલૂમ પડયું નહિ.

જ્યારે મધુવદન પોતાની તપાસમાં રોકાયો હતો, ત્યારે વેશ્યા નવલચન્દ્ર જેને ઉપાડી લાવ્યો હતો તેનું નામ રમા હતું. તેની પાસે જઇ બેસી આ વાતનો નિર્વિવાદ છે કે જ્યારે બે સ્ત્રીઓ ભેગી થાય છે ત્યારે પોતાના અંતઃકરણની ગુપ્તમાં ગુપ્ત વાતો પણ સંતાડી શકતી નથી. પછી ભલેને તેઓ સાદા સ્વભાવની કેમ ન હોય, કે બદમાશમાં બદમાશ કેમ ન હોય. તેમાં ખાસ કરીને જ્યારે એ દુઃખમાં કે આફતમાં હોય છે, ત્યારે તો તેઓ પોતાના અંતઃકરણને ઉઘાડવામાં જરાપણ અચકાતી નથી. વેશ્યા પહેલ વહેલાં તો રમા સામા તાકી તાકીને જોવા લાગી. રમા પણ વેશ્યાને નિહાળવા લાગી. છેવટે રમાથી ન રહેવાયું તેણે વેશ્યાને કહ્યું " તમો કોણ છો ?"

વેશ્યા—હું તો નારી. અને પ્રેમ માર્ગમાં ઘસડાઇ અત્રે આવી છું: હવે કોણ જાણે પ્રભુ આ પ્રેમમાં કેવા કેવા અલટાપલટા ખવડાવે છે. કરતાં તો કરી બેસી છુ, પણ હવે પસ્તાવું છું. પણ વખત ચાલ્યો ગયો પસ્તાએ પણ કાંઇ થઇ શકે તેમ નથી. કારણ પ્રેમના માટે મેં માબાપો તથા સગાવાહાલા ને મુકયા અને એટલુંજ નહિ પણ મારા પતિ જો મને અંતઃકરણપૂર્વક ચાહતા હતા મારી સર્વે આશાઓ પૂર્ણ કરવા તૈયાર હતા. તેમના અંતઃકરણને દુઃખની

એક મારા પ્રેમી જેની સાથે હું કુંવારી અવસ્થાથી પ્રેમ રાખતી હતી તેની સાથે માતાપિતાનો સ્નેહ મુકી. જગતની લાજની પણ દરકાર રાખ્યા વગર આ પ્રેમના પંથે તેમની સાથે ચાલી નીકળી. ત્યાં આગળ મારી શોધ થતી હશે. મારા નામ સાથે ખરાબ શબ્દો લગાડવામાં આવતા હશે. હાય! હાય! પ્રેમ આંધળો છે.??

રમા—શું તમો રડો છો?

વેશ્યા—ના રડું તો શું કરૂં? જે માબાપોએ મને પાળીપોશી મોટી કરી મારા માટે તેમણે પોતાના સુખોને સુખ ન ગણ્યા મારા માટે તેમણે રાત્રિઓના આરામને તજ્યો, અર્થાત મારા માટે મારી સુખના માટે તેમણે સર્વ કાંઇ કર્યું, તેમનીજ આબરૂને મેં માટીમાં મેળવી. તેમના સંબંધમાં તો હું કાતિલ કટારીજ સિદ્ધ થઇ. માત્ર કાતિલ કટારીજ હોવતો સારૂં થાય કારણ તે તો એક વાર કાળજામાં આરપાર ઉતરી કે સર્વે દુ:ખોનો નાશ થાય છે. પણ હું તો એવી કાતિલ કટારી છું કે તેઓ જીવશે ત્યાં સુધી અપમાન સહસે જન સમાજમાં ઉચું મુખ કરીને બોલી શકશે નહિ. અને વખતે બોલે તો તરત સંભળાવી દેશે કે "શાના મોટી મોટી વાતો કરો છો. એવા હતા તો તમારી પુત્રિ બીજાને લઇને નાસી જાત નહિ."

કહી વેશ્યા, ઢોંગ કરી રડવા લાગી. તેને રડતી જોઇ રમા પણ રડવા લાગી. કારણ તેતો જાણતી કે આ પણ મારી માફક નાસી આવી છે, પણ રમાને ખબર નોહતી કે વેશ્યા તો તારીજ વાત કરી રહી છે.

રમા—શું તમારા પતિ જીવે છે.

વેશ્યા—હા જીવે છે. પણ બેન તમો કોણ છો?

રમા—હું પણ બેન તમારી પેઠેજ એક સાથે નાસી છુટી છું.

વેશ્યા—તેઓ ક્યાં છે.

રમા—અત્રેજ રહે છે.

વેશ્યા—તો તમારા પતિ પણ જીવતા હશે.

રમા—ના. તેઓ તો મુજ પાપીણીના કારણે અકાળ મોતે મુવા.

વેશ્યા—કેવા રીતે ?

રમા—જેની સાથે હું હતભાગીણી પ્રેમ કરતી હતી, તેણે મારા પતિને છાતીમાં છરો ભોંકી મારી નાખ્યા અને મને આ બાજુ ઉપાડી લાવ્યો પણ હવે હું ઘણી પસ્તાવું છું, કારણ હું તેને ઉત્તમ ધારતી હતી. તે તો હવે જાલીમ લાગે છે. અને હું આબાદ ફસાઇ છું.

વેશ્યા—હાય ! હાય ! જો આ વાત સરકારના જાણવામાં આવે તો તમો બન્નેને ફાંસીના લાકડે ચઢવું પડે. આતો તમે ખોટું કર્યું.

રમા—પણ મેં ખુન ક્યાં કર્યું છે.

વેશ્યા—નથી કર્યું પણ તમારા પ્રમીના ભાગીદાર તો ખરાજને, તમારા બોલાવ્યા વગર તો તે આવ્યા નહિ હોય.

રમા—હા. મેંજ બોલાવ્યા હતા.

વેશ્યા—ત્યારે બસ. આવી બન્યું. પ્રભુ ના કરે ને જો તમો તો પોલિસના હાથમાં પકડાઇ જાવો તો ભોગજ લાગે, કારણ તમારી તપાસમાં તો પોલિસ હશેજ કારણ તમોએ ખુન કર્યું છે.

રમા—શું હું પણ ફાંસીના લાકડે ચઢીશ મને નહિ બચાવો ?

વેશ્યા—અરે ! ધભરાવો છો ક્યાં ? અમણા તો તમોને પોલિસે પકડી પાડ્યા નથી. પણ વખતે પ્રભુ કરે ને તેમ થાય તો તમારે તમારો ખાસ બચાવ કરવો જોઇએ.

રમા--કેવી રીતે મને તો કાંઇ નથી આવડતું.

વેશ્યા—સાચે સાચું કહી દેવું.

રમા--એટલે ?

વેશ્યા--કહેવું કે હું તો મારા પતિ સાથે તેમની સાથે જવા ખુશ હતી, પણ તે અમારી રૂમમાં ધસી આવ્યો. મારા પતિને મારી નાંખ્યો, અને મને પણ જો તાબે નહિ થાય તો મારી નાંખીશ. એવી ધમકી આપી અને હું ડરી ગઇ. મોતની બીકે તેને તાબે થઇ વગેરે કહેવું.

રમા--એટલે હું બચી જઇશ ?

વેશ્યા--હા. હું તમોને મારી બેન સમજું છું. અને તમોને ખાત્રી આપું છું કે આથી તમો જરૂર બચી જશો. સાથે તમારા માબાપ પણ તમારા પ્રત્યે લાગણીથી જોશે; કારણ તેઓ માનશે કે તમો પોતાની રાજીખુશીથી ગયા નહોતા પણ લાચારીએ તમારે આ માર્ગ આદરવો પડયો હતો.

અર્થાત આવા પ્રકારની વેશ્યા તથા રમામાં વાતો થઇ રહી હતી. ત્યારે મધુવદન પોતાનીજ વેતરણમાં હતો.

લૅાજની આસપાસ બહારની બાજુએ મધુવદનની આજ્ઞાનુસાર કેટલાક પોલિસ સિપાઇઓ છુપાઇ રહ્યા હતા. ઇશારો થતાંજ–સીટી વાગતાંજ–સર્વ એકદમ લૅાજમાં ધુસી ગયા. મારી પાસેનું વૅારંટ લોજના બદમાશ માલિકને બતાવ્યું. તુરતજ બંસીલાલનું ખૂન કરનાર ખૂની નવલચન્દ્રને તથા તેની સ્ત્રીને ગીરફતાર કર્યાં.

કેટલાક દિવસ સુધી તેમને પોલિસના તાબામાં રાખી તપાસ કરતાં માલૂમ પડયું કે, નવલચંદ્રના પ્રેમમાં પડેલી હોવાથી બંસીલાલની

સ્ત્રી કે જેનું નામ રમા હતું તે સાસરે જઇ પતિની સાથે ઘર માંડવા રાજી નહોતી. તેનો પતિ બંસીલાલ તેનાં સાસુ સસરાને સમજાવી યમદ્વીતીયાના મેળામાં યમુનાસ્નાન કરાવવાના બહાના નીચે રમાને તેડી ગયો હતો. રમાએ પતિ સાથે જતાં પહેલાં નવલચંદ્રને મળી પોતાની પાછળ મથુરા આવી બંસીલાલનું ખુન કરી પોતાને નસાડી લઇ જવાનો સંકેત કર્યો હતો, અને તે પ્રમાણે નવલચંદ્રે તેમની પાછળ જઇ સંકેત પ્રમાણે રમાની મદદથી ચોબાજીના ઘરમાં દાખલ થઇ બંસીલાલનું ખુન કર્યું હતું તથા તેની પાસેની સર્વ કિમતી વસ્તુઓ લઇ રમાને નસાડીને કલકત્તામાં આવી આ બદમાશી ભરેલા લોજમાં તે બંને ભરાઇ રહ્યાં હતાં.

કોર્ટમાં કેસ ચાલતાં રમાએ વેશ્યાના શિખવ્યા પ્રમાણે જુબાની આપી નવલચંદ્ર ગુન્હેગાર ઠર્યો. જ્યુરીએ નવલચંદ્રને બંસીલાલનું ખુન કરી તેની સ્ત્રી રમાને નસાડી લઇ જવાનો આરોપ મુકયો તથા રમાને છોડી મુકી જુરીના અભિપ્રાયને મળતા થઇ ન્યાયાધિશે અપરાધી ઠરાવી ફાંસીની શિક્ષા કરી. “કરણી તેવી પાર ઉતરણી.” એ કહેવત પ્રમાણે નવલચંદ્રને પોતાનાં પાપી કૃત્યોનું પ્રાયશ્ચિત મળ્યું. બિચારો બંસીલાલ બિન અપરાધે મારો ગયો તે પાછો આવ્યો નહિ. લોજવાળા બદમાશ ઉપર પણ પોલિસે અનીતિનો અડ્ડો રાખવાનો આરોપ મુકી કેસ ચલાવ્યો તેમાં તેને તથા તેની રાખેલી સ્ત્રીને પણ સજા થઇ.

પ્રકરણ ૪ થું.

રમાની શામકથા.

રમા વેશ્યાના સમજાવવા પ્રમાણે કોરટમાં જુબાની આપવાથી નિર્દોષ થઇ છુટી ગઇ, પણ પ્રભુના દરબારમાં તે નિર્દોષ નોહતી. તે એક એવી ઝેરી કટારી હતી કે તેના કારણે બે જીવોના પ્રાણો અકાળે નાશ પામ્યા હતા, કુદરતના પ્રાપેગંડા માટે કાંઇ બોલવા કે લખવાની આવ્યશકતા હોતી નથી. એ તો પોતાની મેળે જન સમાજના અંતઃકરણમાં તેવા વિચારો સ્ફુરે છે, અને ફેલાય છે.

રમા પણ પોતાના આ કર્મો માટે હવે પસ્તાવવા લાગી હતી પણ નિરોપાય હતી: અને મનમાંને મનમાં મુઝાતી હતી. તે જે જે માર્ગે જતી ત્યાં ત્યાં તેની પાછળ આંગળીઓ થતી, ઘણાં ખરાં તો તેને મુખે પણ સંભળાવી દેતા હતા. તેનું અપમાન પણ કરી નાંખતા હતા. તે તેણે ઘણું અસહ્ય લાગતું હતું; પણ શું કરે લાચાર!!

તેના માબાપો પહેલવહેલા તો કુદરતી મામતાના કારણે પોતાને ઘેર લઇ આવ્યા હતા, તથા તેના પ્રત્યે માન તથા દયાની લાગણીએ જોતા હતા, પરંતુ જેમ જેમ દીવસો જવા લાગ્યા તેમ તેમ તેમની લાગણી તથા ભાવમાં ન્યુનતા આવવા લાગી હતી. કોઇ એ સમાજના મુખે તાળું દીધું છે? રમાના માતા પિતાને પણ મેણાં સાંભળવા પડતા હતા, જે મસ્તકો ઘણાને નમાવતા અને અભિમાનમાં ડોલતા હતા. તે મસ્તકો હવે રમાના આવવાથી નીચા નમી ગયા હતા. તેઓ હવે તો રમાને પોતાની આંખો આગળથી દુર કરવા માંગતા હતા.

પણ તેમ કરી શકતા નોહતા. તેના જીવન કરતાં તેના ચરણને વધુ પસંદ કરતા હતા, પણ કાંઇ માંગ્યા કે બોલાવ્યા મોત મળતા હશે!

રમા પણ પોતાના માબાપોના વિચારો સમજી ગઇ હતી, તેમની પોતાના તરફથી તોછડી અને અપમાનમય વર્તણુંક જોતી હતી, પણ લોહીના ઘુંટડા કરી ગળી જતી હતી, કારણ તે સમજતી હતી કે હાથના હૈયે વાગ્યા છે, દોષ કાઢે તો કોનો કાઢે અને ક્રોધે ભરાય તો કોના ઉપર ભરાય. !!!

એક તો વિધવા! અને પોતાના કર્મોના કારણે થએલી વિધવા!! પછી તેના પ્રત્યે કોને ધિક્કાર ન આવે? અને કોણ માનની લાગણીએ જુવે? રમાને પણ આ વાતનું જ્ઞાન થયું હતું. ને પણ પોતાના જીવનથી કંટાળવા લાગી હતી. વારે વારે તે પોતાના પતિને સંભાળતી અને પ્રભુ પ્રાથનામાં પણ અજબ નમને ગાતી કે.

"ત્યારે ગયા શું અહિંથી પ્રિતમ નમ?
મુકી ગયા આ હૈયું રિબાતું!
હવે મોંઢું તે મુખ તાકી તાકી
નિહાળવાનું નહિ શું કદાપિ!- ૧.
ચિન્તા અને દુઃખ થકી પીડાતી
આ ચિત્તને ટેકવવાની આશા,
તારા પ્રિયે! પ્રેમથી આવતીજે,
હવે પછી શું સહુ મુકવી તે?
શરીરને ને મનને જરૂરે,
આવા પ્રદેશે કરતાં હતું જે
સ્વથાન પાછું નવ ખેચનારૂં,

શું તે વિના દુર હવે જવાનું ?
શરીર મારૂં સ્થિર હો કદાપિ,
આ ચિત્તને તો ન શકુંજ રાખી;
સ્વચ્છંદ તે તો ભમતું ફરેછે,
રે તમ ગયા ને સ્થિર કેમ રે' તે ?"

"હા. હા. ભમાવ. હજી તારા ચિત્તને ભમાવ. એના પ્રાણ લીધા અને બાકી હોય તો તારા માતા પિતાના પ્રાણ લે." તેની માતા જે પાછળ ઉભી ઉભી સાંભળતી હતી તેણે કહ્યું.

રમાએ પાછા વળી જોયું તો પોતાની એક વખતની માયાળુ માતાના સ્નેહાળ નેનોમાં ક્રોધાગ્નિ વરસી રહ્યો હતો. તે જોતાં રમાની આંખમાંથી આંસુડા ભરાઇ ડલવાવવા લાગ્યાં.

"અભાગણી! તારા કારણે તો અમારે સમાજમાં શરમાવવું પડે છે, તેં તો મારી કુખ લજાવી એટલુંજ નહિ તારા સંબંધીઓના પણ નાક કાપી નાંખ્યા છે" રમાની માતાએ ક્રોધાવેશમાં કહ્યું.

"માતા! માતા! માતા! મુજ મરેલીને ન મારો. બળેલીને વધુ ના બાળો."

"તે તો તું તારા હાથે થઇ છે, તેજ તારા હાથે તારૂં ભાગ્ય ફેરવી નાંખ્યું છે; નહિ તો પછી"

"નહિ. નહિ. મારી એકલીનો દોષ નથી. તેમાં માતા તારો પણ દોષ છે. તેં મને શા માટે મારા પતિને ત્યાં મોકલવામાં વિલંબ કર્યો? શા માટે મોકલતી નોહતી? તું તેમ કરવાનું પસંદ કરતી નોહતી, અને હું તારી મરજી વિરૂદ્ધ ચાલવા માંગતી નોહતી."

"ત્યારે મેં એવું કીધેલું કે આમ કરજે ?"

" ના "

" ત્યારે ? "

" કાંધું નોહતું. પણ તારાજ કારણે મારૂં ભાગ્ય બગડયું છે; જે માબાપો પોતાની હઠ ના કારણે પોતાની પુત્રિઓને સાસરે વળાવવામાં વિલંબ કરે છે, તથા વાંધા ઉઠાવે છે; તેમાં ઘણી ગરીબ બાળાઓના ઓછાવત્તા ભાગ્ય ફરી વરતા હશે. "

" અકરમણ! તારૂં શું મુખ લઇને જીવે છે. કોઇ ન મરતું હોય તે દીવસે મરી જાને. કે પાપ ટળે. "

" માતા. માતા. બસ કરો. મારા બળતા હ્રદયના ઉપર ડામ ન દો. બસ. જે મુખ ઉપર પહેલા ચુમ્બનો થતા તે મુખ પાપી બન્યું છે. હા. બન્યું છે. તે તમોને નહિ દેખાડું. મને કોઇ જોશે પણ નહિ ત્યાં ચાલી જઇશ. માતા. માતા. ધ્યાન પૂર્વક સાંભળો અમારા વખતે છેલ્લા શબ્દો હશે. તમારા પહેલાના વિચાર પ્રમાણે હું મારા પ્રેમી ભલા પતિને ત્યાં ન ગઇ. તો પરિણામમાં મારા આ હાલ થયા તેમાં અન્યના વાંકે હું અકરમણ ગણાઇ. આજે બીજીવાર તમારા વચનને માન આપી જાવું છું. મારૂં મુખ સંતાડવા જાવું છું તેમાં પાછી મારો વાંક ન કાઢતા. "

" હા. હા. જાને મરી જા કુમારજા, " કહેતાં રમાની માતાએ તેને બે ત્રણ લાતો તથા ચાર પાંચ લાપોટો લગાવી દીધી અને ક્રોધમાંને ક્રોધમાં ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

રમા હવે એકલી રહી. તે પોતાના જીવન ઉપર વિચાર કરવા લાગી. તેને સંસાર સુન્યમય ભાસવા લાગ્યું. તેને પોતાનું જીવન નિરરસ જણાવવા લાગ્યું. તેણે પોતાના આંસુડા લુછી નાંખ્યા. ઉભી થઇ

ગઇ. આ વખતે તેના મુખ ઉપર દૃઢતાના ચિન્હો જણાતા હતા. તેણે એક નિશ્વાસ નાંખ્યા અને ગણુ ગણી.

> "મા બાપની મુરખાઇનો, એતો છે આડો આંક,
> વાંકુ થએ પછી વેવલાં, કાઢે કર્મનો વાંક.
> હઠ નભાવવા કારણે, કઈ લાજને કાજ,
> આંખો મીચી ઉંડે કુવે, પડો કરી પતરાજ."

અને પછી? ત્યાંથી ઘર બહાર પાછલા બારણે બહાર ચાલી તેણે પોતાના માતા પિતાના ઘરને છેલ્લા પ્રણામ કર્યા. અને રડી પડી. સજળ નેને રડતી રડતી રમા ચાલી જતી હતી. તેને કોઇ વારનાર કે મનાવનાર પણ નોહતું. ગામ બહાર નીકળી વળી તેણે પાછા વળી જોયું અને નિશ્વાસ નાંખી આગળ ચાલી અને સીધી એક એકાન્તમાં આવેલા કુવાના કાંઠે જઇ ઉભી રહી ગઇ.

આ કુવો ગામથી છેટે તથા ખારા પાણીનુ હોવાથી તેના જવાનો કોઇ પણ ઉપયોગમાં તેનુ નોહતું તેણે કુવામાં નજર નાંખી પણ ડરી નહિ પણ હસવા લાગી. જાણે દીવાની ન હોય?

રમા આજે નકકી ઠરાવજ કરીને આવી હતી. તેણે પોતાના મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કરી લીધો હતો. તે આજુબાજુ જોવા લાગી અને એક ભારે પત્થરને બળ કરી ઉપાડી લાવી. તેણે પોતાની સાડી કાઢીનાંખી ઘાઘરાનો કાછડો વાળી લીધો, અને સાડીનો એક છેડો પત્થર સાથે બાંધી બીજો છેડો પોતાની કેડ સાથે બાંધી લઇ કુવા કાંઠા ઉપર ઉભી રહી ગઇ; અને જાણે મરણથી ડરતીજ ન હોય તેમ તેણે પત્થરને ઉપાડી જેવો કુવામાં નાંખ્યા કે તેની હીમત તુટી ગઇ. બચાવા માટે તેણે તરફડી મારી પણ પત્થર ભારે હતો એકજ આંચકામાં

તે રમાને પોતાની સાથે કુવામાં લઇ ચાલ્યો. અને તળીએ જઇ બેઠો, અને રમાને પાણી ઉપર આવવા અશક્ત બનાવી દીધી. રમા. આવી રીતે જળમાં સમાઇ ગઇ.

પ્રિય વાચકો ! આ નાની કલ્પિત નવલ કથા આ પ્રમાણે પુરી થાય છે. ખરેખર નિતીના શિખર ઉપરથી પડતાં મનુષ્ય નિચતાની ગટરમાં કેવી રીતે પડે છે. તે આ નાની નવલકથા ઉરથી સમજી શકાય છે. સોબતની અસર થયા વગર રહેતી નથી અને પાપનો બદલો પણ મળ્યા વગર રહેતો નથી. અને સ્ત્રી એક એવું મોતી છેકે તેનું એક વાર પાણી ઉતરી ગયું તો પછી હજારો ઉપાયે તે પાણીદાર બનતુ નથી. તેનો તો નાશ થયે છુટકો થાય છે. રમા પણ આજ પ્રકારે પાણી ઉતરી જતાં મરણ ને શરણ થઇ, અને સાથે તે એક કાતિલ કટારી પણ બની કે બે જણના પ્રાણ લીધા તથા સ્નેહીઓ વગેરેની આબરૂનું પણ ખુન કર્યું. તે કારણે આ નવલકથાનું નામ અમે કાતિલ કતારી એવું નામ રાખ્યું છે. તે અયોગ્ય નથી એવું વાંચનારને જણાશે.

સમાપ્ત.

એક બાળાનુ બલિદાન

('વર-વિક્રયની અનિષ્ટ અને નાશકારક રૂઢી ઉપર અપાયેલું એક આર્ય બાલાનું બલિદાન'.)

અતી બોધ દાયક વારતા.

યદ્યપિ બાલ્ય કાળનાજ પ્રભાતથી શ્યામા પોતાના માતાપિતાના સ્નેહથી વંચીત થઇ હતી પરંતુ તેના કાકા ચંદ્રનાથે તેના આ અભાવને પૂર્ણપણે પૂરો કર્યો હતો. જે સમયે ચંદ્રનાથે આઠ માસની કોમળ કીશોરી શ્યામાને પોતાના અંકમાં લઇને તેના પ્રફુલ્લ ગુલાબ સમાન લલાટ ઉપર ચુંબન કર્યું, તે સમયે તેમના મધુર સ્પર્શે તેના હૃદયની પ્રસુપ્ત માતૃ-પ્રવૃત્તીને જગાડી દીધી. આ સમયે ચંદ્રનાથને એવો આભાસ થયો કે જાણે સાક્ષાત જગજ્જનનીએ પોતાના પારીજાત -વનનું એક સુન્દર પુષ્પ તેમની ગોદમાં આપ્યું છે-આ પ્રફુલ્લ કુસુમની મધુર સુગંધથી તેમનું હૃદય-મંદીર પરીપૂર્ણ થયું હતું. શ્યામાએ પોતાની મધુર બાળલીલાથી ચંદ્રનાથને એટલા મુગ્ધ કરી નાખ્યા કે તેમને સ્મરણ પણ ન રહ્યું કે શ્યામા પોતાના મોટાભાઇની સંતતી છે. ચંદ્રનાથની દરીદ્ર કુટીર શ્યામાના મધુર કોલાહલથી તથા તેના વિમળ હાસ્યથી હવે આલોકીત થવા લાગી.

ચંદ્રનાથના યૌવન-કાળમાં એક એવી ઘટના ઘટીત થઇ હતી જેણે તેમના હૃદયની પ્રવૃત્તીમાળાને વૈરાગ્યની અનુગામિની બનાવી દીધી હતી. તે કોઇ અસાધારણ ઘટના ન હતી, પણ જેમ સાધારણ

મનુષ્યો ઉપર તેની સાધારણ અસર થાય છે, તેમ ન થયું અને તેમના હૃદય ઉપર તેનો અસાધારણ પ્રભાવ પડ્યો. તે ઘટના તે તેમની પ્રાણેશ્વરીની સ્વર્ગ-યાત્રા હતી. ચંદ્રનાથ પોતાની સ્ત્રીને અત્યંત ચાહતા હતા. પ્રથમજ જ્યારે તેમને તે અનિન્દ્ય સુન્દરીનું દર્શન થયું હતું. તેજ સમયથી તેણી તેમના હૃદય સામ્રાજ્યની અધીશ્વરી બનીને તેમના અહીમાય આસન ઉપર આરૂઢ થઈ ગઈ હતી. ચંદ્રનાથ તેને મેળવીને એટલા પ્રસન્ન થયા હતા જેટલા પ્રસન્ન મહારાજા અજ ત્રિભુવન સુન્દરી ઈન્દુમતીને મેળવીને થયા હતા. અજની સમાન તેમને પણ ભાગ્યમાં પ્રાણેશ્વરીનું સંગસુખ બહુ દિવસોને માટે લખાયેલું ન હતું. ફક્ત બે વર્ષને માટેજ તેણી તેમના હૃદયને આલોકીત કરવા આવી હતી: તે કોઈ શાપ-ભ્રષ્ટ સુર-સુન્દરી હતી જે બે વર્ષ સુધી સ્વર્ગથી દૂર રહીને ચંદ્રનાથની સાથે કેવી લીલા કરી ગઈ. એક દિન સહસા મધુ માસના સુરણીત પ્રભાતમાં શીતલ સમીરના મધુર હીલોલની સમાન તે અંતર્હીત થઈ ગઈ-શબ અહીંજ રહી ગયું પ્રાણ સ્વર્ગના નંદન વનમાં ચાલ્યો ગયો. ચંદ્રનાથને માટે તે દિનથી આ વિશ્વ અંધકારમય થઈ ગયું-તેમના હૃદયની રસરંગ-ધારા સુકાઈ ગઈ અને તેમના હૃદયનું પ્રવૃત્તી મંડળ, વિલાસ તેમજ આનંદને તીલાંજલી દઈને, વૈરાગ્યની કુટીરમાં જઈ બેઠું. આ સમયે ચંદ્રનાથને તેમના મોટાભાઈએ બહુજ સમજાવ્યા, પણ તે બીજી વખત વિવાહ કરવાને માટે કોઈ પ્રકારે પણ તૈયાર ન થયા. જ્યારે બહુજ આગ્રહ અને અનુરોધ કરવા માંડયો ત્યારે ચંદ્રનાથે સ્પષ્ટ કહી દીધું " જો આ પ્રકારે મને બહુજ સતાવશો તો હું ગામ તેમજ ગૃહ ઉભયનો ત્યાગ કરીશ." ચંદ્રનાથની હઠીલી પ્રકૃતીથી સર્વે જ્ઞાત હતા; સહુ જાણતા હતા કે ચંદ્રનાથ હૃદયના આવેશમાં જે કરે તે થોડું હતું. આથી ફરી કોઈ

ચંદ્રનાથને વિવાહ કરવાને માટે આગ્રહ ન કરતું. ચંદ્રનાથના પ્રણય-કાનનમાં જે ભયંકર અગ્ની-સંસ્કાર થઇ ગયો હતો, તેના દારૂણ તાપને તેમને કોઇને કોઇ પ્રકારે સહન તો કરી લીધો પણ તે ભીષણ જ્વાલામાં તેમના લોચનોની આનંદમયી લાલીમાં તેમના અધર ઉપર નિરંતર નૃત્ય કરતી વિલાસમયી હાસ્ય રેખા, તથા સુન્દર શરીરની તેજોમયી અનુપમ કાંતિ સર્વ બનીને ભસ્મ થઇ ગયું આજ જે તિથિની અમારી વાર્તા શરૂ થાય છે–તે દુઃખમયી ઘટનાને ચોવીસ વર્ષ વ્યતીત થયાં પણ આ દરમ્યાન ચંદ્રનાથને હસતાં જોયો નહતો. તે અખંડ વૈરાગ્ય–વ્રતનું પરિપાલન કરતા પોતાના ભાઇ સાથે રહેવા લાગ્યા. સંસારનું તે સર્વ કાર્ય કરતા હતા–ખેતીનું કામ કરતા હતા, ગૃહસ્થીની ચિંતા રાખતા હતા આપવા લેવાની સર્વ વ્યવસ્થા કરતા હતા પણ તે સર્વ વાસના રહીત વૃત્તીથી કરતા હતા. વિશ્વના સમસ્ત વ્યાપાર તેમની દૃષ્ટિએ નિરસ તેમજ અસાર હતા–લૌકીક ધર્મનું પરિપાલન કરવાના હેતુથી જ તેનું સંપાદન કરતા હતા. તેમનું મન મંદીર એક એવા મહેલની સમાન થઇ ગયું હતું જે કાળના નિરંતર પ્રવાહથી ખંડેર જેવો પડીને થઇ ગયો હોય. તેમનું પ્રવૃત્ત–ઉદ્યાન પુણ્ય વૃક્ષ-વિહીન શુષ્ક વૃક્ષોથી ઉજ્જડ એવા સ્થળની સમાન થઇ ગયું હતું. તેમાં આનંદની કોકીલ–ધ્વની સંભળાતી નહતી; રસનો ફુવારો એ ઉડતો ન હતો; તેમજ વિલાસનો સૌરંભ સુખ–સમીર વાતો નહતો કે ભાવ પુષ્પેની મસ્ત–દૃષ્ટોથી લલીત લજ્જાની ધારાયે પ્રવાહીત થતી નહતી–આ પ્રકારે ચંદ્રનાથનું રસ–શૂન્ય જીવન ધીરે ધીરે અનન્ત પંથ ઉપર અનિશ્ચિત ઉદ્દેશ્યથી વ્યતીત થયું હતું.

ભયંકર પ્લેગ ફાટી નીકળ્યો તેમાં તેમના સ્નેહમય સહોદર તથા ભાભી ત્રણ દીવસને અંતર એમ બન્ને પરમ ધામમાં પહોંચી ગયાં

તેમને પહેલાં તો કાંઇ સંતાન નહતું પણ ભગવાને તેમની પ્રાર્થનાથી દ્રવીભૂત થઇને તેમની સ્રીની ગોદમાં એક વિમળ રત્ન પ્રદાન કર્યું હતું. પરન્તુ ભાવી પ્રબળ છે, ફકત આઠજ માસ સુધી આ અમુલ્ય મણીને પોતાના હૃદય ઉપર ધારણ કરવાને તેઓ ભાગ્યશાળી થયો, કે યમરાજે પોતાના દૂતો દ્વારા તેમને પોતાના લોકમાં બોલાવી લીધાં. સ્યામા અનાથિની થઇ માતાના શબ આગળ રમતી સ્યામાને ઉઠાવીને ચંદ્રનાથે પોતાના હૃદયમાં સરસી ચાંપી. અનાથિની સ્યામા સનાથિન થઇ. આમ ચંદ્રનાથના હૃદયમાં એક વિચિત્ર પરિવર્તન થયું ઉત્તમ મરૂભૂમીમાં સહસા વાત્સલ્ય ધારા વહેવા લાગી; ફરી પ્રવૃત્તી વનના વૃક્ષોને કોમળ પલ્લવ આવવા લાગ્યાં ફરીથી કોકીલ આવીને કુજન કરવા લાગી. અને સૌરભથી મદમસ્ત થઇને સમીર ફુંકાવા લાગ્યો. ચોવીસ વર્ષ સુધી જે દેશ, નિર્જન, નીરવ સ્મશાન જેવો પડયો હતો, તે ધીરે ધીરે આનન્દમય ભાવોના મધુર કોલાહલથી પ્રેમમયી પ્રવૃત્તીના પ્રસન્ન પ્રકાશમાં અલોકિત થવા લાગ્યો. સ્વયં ચંદ્રનાથ પણ આશ્ચર્ય જનક-આનંદમય પટ પરિવર્તનને જોઇને વિસ્મય-વિમુગ્ધ થઇ ગયા તેમના વિષાદ મંડીત મુખ મંડળ ઉપર ફરીથી હર્ષાનંદની રેખાઓ વિલસીત થવા લાગી, અને તેમનાં રસ-હીન લોચનોમાં ફરી એક વાર આનન્દની મધુર લાલીમાં આવિર્ભૂત થઇ.

આ વિચિત્ર પરિવર્તનનું કારણ શોધવાની પ્રબળ ઇચ્છા અમારા હૃદયમાં થઇ ઉઠી છે. પ્રાય: નિત્ય ચંદ્રનાથ સ્યામાને પોતાના અંકમાં લેઇ ખીલાવતો હતો-પણ આજ ભોજાઇ સ્યામાની માતાના મૃત્યુ બાદ તેમણે જ્યારે સ્યામાને હૃદય સરસી ચાંપી, તે સમયે તેમને સહસા એમ પ્રતીત થયું કે સ્યામાની આંખોમાં જાણે તેમની પ્રાણે-

શ્વરી હસી રહી છે. આજ સુધી તેમનુ ધ્યાન આ બાજુ નહોતું ગયું આજ–ચોવીસ વર્ષ ઉપરાંત–પણ તેમના હૃદય–પટ ઉપર તેમની મૃત હૃદયેશ્વરીનું રાગ–રંજીત ચિત્ર અંકિત હતુ. તેમણે જોયું; તેજ નેત્ર પલ્લવી; તેવુંજ લલિત કપોલ, તેવુંજ તેજોમય લલાટ, તેના જેવાજ કુન્તલ કેશ એમ પ્રત્યેક અંગમાં તેમની મૃત હૃદયેશ્વરીનાં દર્શન થતાં હતાં. તેમને એમ પ્રતીત થયું કે સ્યામા તેમની પ્રાણેશ્વરીની બાલ–પ્રતિમા છે. ચોવીસ વર્ષની સાધનાથી તેમની સાંત્વના માટે ભગવાને તેમની પ્રાણેશ્વરીનું સજીવ બાલ ચિત્ર તેમના હસ્તમાં દીધું હોય તેમ જણાતું હતું. એક દિન પત્ની બનીને જેણે તેમના યૌવન વનમાં વિહાર કર્યો હતો આજ જાણે તેજ કન્યા બનીને તેમના વાત્સલ્ય કુંજમાં પુષ્પ ચયન કરવાને માટે આવી છે. વૈરાગી ચંદ્રનાથ ફરીથી પ્રેમની શીતળ ધારામાં હિલ્લોલીત થવા લાગ્યા. વિશ્વ ફરી તેમની દ્રષ્ટીમાં આનંદની રંગભૂમી જેવું પ્રતીત થવા લાગ્યું.

સ્યામા ચંદ્રનાથનું સર્વસ્વ હતી. તે તેનું લાલનપાલન કરવા લાગ્યા; તે કદી શ્યામાને દ્રષ્ટી પંથેથી અળગી કરતા ન હતા–જ્યારે તે બગીચામાં જઇ રમતી, ત્યારે ચંદ્રનાથ પણ તેની પાસે બેસી તેની બાળ-લીલા નિહાળતા–જ્યારે સ્યામા કાંઇક મોટી થઇ અને ગામની સમાન વયસ્ક બાલિકાઓ જોડે રમવા લાગી ત્યારે પણ ચંદ્રનાથ દૂર બેસીને રમત જોતા–શ્યામા ઉપર ચંદ્રનાથને અત્યંત ભાવ હતો. જે ચંદ્રનાથ એક સમયે સમસ્ત વિશ્વને વિરક્ત ભાવથી દેખતા હતા, તે હવે તેમાં આનંદ તેમજ અનુરાગનું સજીવ સ્વરૂપ દેખવા લાગ્યા–બાલિકાએ વૈરાગીને સંસારી બનાવી દીધા.

વાત્સલ્ય વિશ્વનો આદિ રસ છે. જેને પોતાના જીવનમાં શિશુ–ચંદ્રનું મધુર મુખ જોઇને વાત્સલ્ય સાગરમાં તરંગીત થવાનો પુણ્ય અસર પ્રાપ્ત નથી થતો, તેના સમાન કોઇ અભાગી નથી.

પ્રકરણ ૨ જું.

ચૌદ વર્ષ વ્યતીત થયાં, હવે શ્યામા ચિરહાસ્યમયી બાલિકાને બદલે યુવતી થઇ. શું વર્ણન કરવું શ્યામાના લલિત સૌંદર્યનું? તે તો ભગવતીની આપેલી એક અમુલ્ય સંપત્તી હતી. પ્રસન્ન પ્રભાતના વિમળ પ્રકાશમાં વસન્ત લક્ષ્મિની જે શોભા હોય છે; આનન્દમયી ચંદ્રિકાના મધુર વિલાસમાં નિર્મળ તરંગીત માનસરોવરની જે સુન્દરતા હોય છે–યૌવનમાં શ્યામાનું કલિત કલેવર પણ તેવુંજ દેદિપ્યમાન થઇ ઉઠયું. શ્યામા એક અસાધારણ સૌન્દર્યવતી યુવતી હતી. આવું સૌન્દર્ય કોઇ વિરલજ ભાગ્યવતી રમણીના ભાગ્યમાં હોય છે. શ્યામાના શરિરનું પ્રત્યે અંગ સૌંદર્યના મનોરમ વિલાસથી વિલસીત થતું હતું તેની આંખોની પ્રભાથી ઉજ્જવળ રંગભૂમી પર મદની ઉલ્લાસમયી બાલીમાં નૃત્ય કરવા લાગી. તેના અધર–પલ્લવ ઉપર ગુલાબની શોભા શયન કરવા લાગી અને તેના મધુર કપોલ ઉપર અંતરના આનંદથી ઝલક જણાવા લાગી. શ્યામા સ્વર્ગ સુન્દરી સમાન શોભાયમાન થઇ ઉઠી–તેના સૌંદર્યની પ્રસંસા દૂર દૂર ફેલાઇ ગઇ.

ચંદ્રનાથ શ્યામના આ યૌવનના આ સુન્દર વિલાસને જોઇને ચિન્તિત થઇ ગયા. ચિંતાનું કરણ યથેષ્ટ હતું. ચંદ્રનાથ દરિદ્ર પિતાના દરિદ્ર પુત્ર હતા. તેમના મોટા ભાઇ પાછળ એટલું પણ નહોતા મુકતા ગયા કે જેથી તેમનું ભરણ–પોષણ પણ યથાવિધિ થઇ શકે. તેથી જે થોડીય પણ જમીન હતી, તેનેય વેચીને તેમણે તેમના ભાઇની પાછળ

રૂપીયા ખર્ચ્યા હવે માત્ર ચંદ્રનાથની પાસે દસ-બાર વીઘા જમીન તેમજ રહેવાનું એક મકાન એટલુંજ અવશિષ્ટ રહ્યું હતું. સ્વામા હવે વિવાહને યોગ્ય થઇ ગઇ હતી-તેનો વિવાહ જો જલ્દી કરવામાં ન આવે તો પછી વિવાહને માટે વર મળવો મુશ્કેલ હતું. જેમ બજાર-માંથી વધુ પૈસા ખરચો તો સારી ચીજ મળે તેમ જો અધિક રૂપીઆ આપો, તોજ સુન્દર, સુપંડીત તેમજ સમૃદ્ધ વર મળે પણ ચંદ્રનાથની પાસે તો સાધારણ વર ખરીદવા જેટલા પણ રૂપીઆ નહતા. હવે શું કરવું? જેને આટલા સ્નેહથી પાળી, જેને પોતાનું સર્વસ્વ માન્યું, જેને જોઇને સંસારના સકળ સંતાપો હસતાં હસતાં સહ્યા, જેને મેળવીને આ મત્સરમય વિશ્વમાં સ્વર્ગનાં સુન્દર દર્શન પ્રાપ્ત કર્યાં, હાય! શું અન્તે તે પ્રાણથી પણ અધિક ગણેલી પુત્રી સમી-કન્યાને સુંદર તેમજ યોગ્ય વરને આપવા સમર્થ નહિ થાઉં? આ પ્રકારના દુ:ખમય ભાવોએ ચંદ્રનાથના હૃદયમાં એક પ્રકારની અગ્ની જ્વાળા ઉત્પન્ન કરી હતી. આજ સુધી ચંદ્રનાથે કદી પોતાની દરિદ્રતાના વિષયમાં વિચાર સરખો પણ કર્યો નહતો-જે મળ્યું તે ખાધું હતું, તેમજ વસ્ત્ર પણ મળતાં તેજ ધારણ કરતા-તેમણે કદી પણ તેમના હૃદયમાં નહોતો વિચાર કર્યો કે ધન સંસારમાં સર્વ શ્રેષ્ઠ વિભુતી છે. બાલ્યકાળ વિત્યો, પ્રકૃતિની હરીભરી કુંજોમાં, સખાઓની સાથે ખેલવામાં; યૌવનનુ પ્રભાત વિત્યું પ્રાણેશ્વરીની પ્રેમલીલામાં, યૌવનનો શેષ ભાગ તેમજ વૃદ્ધત્વનું પ્રથમ ચરણ વિત્યું વૈરાગ્યની ઉપાસનામાં અને હવે-ચોપન વર્ષની અવસ્થાએ-તેમને આ આભાસ થયો કે સંસાર યાત્રાની સફળતાને માટે ધનોપાર્જન એક અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. પણ હવે સમય નથી; હૃદયમાં યૌવનનું તપ્ત રક્ત રહ્યું ન હતું; શરીરનું

બલ કાલ ચક્રના નિરંતર પ્રવાહથી નષ્ટ થયું હતું. અત્યારે સમજાયું કે ધન પણ કોઇ પદાર્થ છે! હાય! હવે શું કરવું? કયાં જવું? હવે શું અન્ત સમયમાં શ્યામા-ત્રિભુવન-સુન્દરી શ્યામા—ના આ યૌવન વનમાં અગ્નિ સસ્કાર કરવો પડશે. ચન્દ્રનાથ ચિંતા સાગરમાં ડુબી ગયા. તેમના હ્રદયમાં એક દારૂણ વ્યાકુળતા હાહાકાર કરવા લાગી!

પણ હાય! હિન્દુની કન્યા કુંવારી કેમ રહી શકે? ચંદ્રનાથે વરની શોધ કરવા માંડી; જે શ્યામાને એક ઘડી વાર પણ દૂર નહોતા કરતા તે હવે શ્યામાથી દિવસો અને દિવસો સુધી દૂર રહેવા લાગ્યા. કદી કદી વરની શોધમાં ઘુમતા; કદી કદી પોતાની દુઃખી સ્થિતિનો વિચાર કરતાં નદિ તટ પર બેસી રહેતા. આ સ્થિતિમાં ચાર માસ વ્યતીત થયા. સ્યામાને મેળવ્યાથી તેમના શરીર ઉપર જે કાન્તિ આવી હતી અને તેમના હ્રદયમાં જે આનન્દધારા પ્રવાહીત થવા લાગી હતી-તે બન્ને હવે લુપ્ત થઇ ગઇ. ચંદ્રનાથને હવે એક ચિન્તા રહી હતી કે કોઇ પણ પ્રકારે સ્યામાને માટે વર મેળવવો. વરની ખોટ નહતી; પણ તેમની કીંમત ઘણીજ હતી તે દરીદ્ર ચંદ્રનાથ તેમાંના કોઇને જામાતા બનાવવાને માટે અસમર્થ હતા. અન્તે ઘણીજ મુશ્કેલીથી એક વર મળ્યો. ઉમ્મર હતી વર્ષ ૨૬ ની એક અક્ષર પણ ભણેલો નહતો. કુળમાં ચંદ્રનાથ કરતાં ઉંચો હતો; તેની પાસે પૈસા હતા-ગૃહે કલહ-પ્રિયા માતા હતી. અને તેના પિતા પોતાના દુષ્ટ-નિષ્ઠુર સ્વભાવથી પ્રતીદ્ધ હતા—આ સમ તેમના પુત્રનું બીજી વારનું હતું અને કહેવાતું હતું કે પ્રથમ પુત્ર વધુને તેમણે કાંઇ ખવડાવીને મારી નાખી હતી-આવો વર તેમજ આવા માણસોના હાથમાં ચંદ્રનાથ પોતાના પ્રાણથી પણ અધીક વ્હાલી ભત્રીજીને આપવાને

તૈયાર થયા હતા. આ સિવાય અન્ય ઉપાય ન હતો; સ્યામાને કુંવારી તો રાખી શકાય નહિ તેમજ ૨૦૦૦) થી ઓછું લઇને તેમની ભત્રીજી સ્યામાને પોતાની દાસી બનાવવાને માટે કોઇ પણ કુલીન એવમ્ સમૃદ્ધ બ્રાહ્મણ કુટુંબ સમુદ્યત નહતું. તેમજ દરિદ્ર ચંદ્રનાથ પાસે અન્ય સાધન પણ નહતું. ગોવિન્દરામે પોતાના—અક્ષર—શુન્ય. ઉદ્દણ્ડ, દુરાચારી પુત્રની સેવામાં સ્યામાને ૮૦૦) રૂપીયા લઇને સ્વીકારી લીધી! ઉપરથી ઘણાજ અહંકારથી કહેવા લાગ્યા "પંડીતજી! બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણને સહાય નહિ કરે તો કોણ કરશે? જાઓ આપ ૮૦૦) રૂપીયાજ આપજો. જો હું ઇચ્છું તો મારા પુત્રને કોઇ ધનાઢ્ય કુટુંબમાં પરણાવી શકું પરંતુ દુઃખી બ્રાહ્મણને દુઃખ મૂકત કરવો એજ મારૂં પરમ કર્તવ્ય છે" ચંદ્રનાથે આ ઉદારતાના મહીમાને સાંભળ્યો. આજે ચંદ્રનાથનું હૃદય વિશ્વનું બીભત્સ સ્વરૂપ જોઇને મર્મ વેદનાથી વ્યતીત—વ્યાકુળ થઇ ઉઠયું પરંતુ ચંદ્રનાથે પોતાની વ્યાકુળતા પ્રકટ ન થવા દીધી. ગોવિન્દરામના આ અસીમ—અદ્વિતીત ઉદારતાને માટે તેમને અત્યંત નમ્ર શબ્દોમાં ધન્યવાદ દઇને ચંદ્રનાથે તેના કુલીન, કિન્તુ દુરાચારી પુત્ર રત્નને સ્યામાના ભાવી પતિ તરીકે સ્વીકારી લીધો. વિવાહ લીધો. વિવાહ પાકો થઇ ગયો; સ્યામાના ભાગ્યાકાશમાં ભયંકર વિપાદની ઘનઘોર ઘટાઓ વ્યાપ્ત થઇ ગઇ!

ચંદ્રનાથે ૮૦૦) રૂપીયા આપવા હા કહી વિવાહ તો નક્કી કર્યો પરંતુ તેમની પાસે ૮૦૦) રૂપીઆ પણ ન હતા. જમીન તેમજ ઘર વેચવાથી રૂપીઆ ૫૦૦) મળે તેમ હતા હવે શું કરવું? ૩૦૦ બીજા કયાંથી લાવવા? વિચાર કરવા લાગ્યા પણ ઉપાય હાથ ન લાગ્યો અન્તે નીરાશ થઇને તેમણે ભાવિ પરીણામની ચિન્તાને ભગવાનના

શ્રી ચરણોમાં અર્પણ કરી દીધી. તેમણે તેમના મનને સાંત્વન આપ્યું કે જે મારી શક્તિનાં બહાર છે તેને હું શું કરી શકું? પરન્તુ આ પ્રમાણે આકુળ હૃદયને સંતોષની આપવો રહેલ નથી. આ આત્મ સંતોષની સહુથી ઉચ્ચ સાધના છે. ચંદ્રનાથ આ સાધનામાં સફળ ન થયા.

ચન્દ્રનાથના મનમાં કપટ કરવાનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો. તેમણે મનમાં ને મનમાં વિચાર કર્યો કે લગ્નની વિધિ કરી રહ્યા પછી તો સ્યામાનો સ્વીકાર તેમને કરવો પડશે. પહેલાં જે પ્રમાણે પૈસા આપવા હશે તે પ્રમાણે તો આપીશ–પછી. કહીશ કે મારી પાસે હવે કાંઇ નથી. બહુ થશે તો ગોવિન્દરામના પગમાં મારૂં મસ્તક નમાવીશ આખરે બ્રાહ્મણ છે એટલે માની તો જશે. પણ હા! ન માને તો શો ઉપાય? હે! પ્રભુ! મે–મારૂં બનતું સહુ કર્યું બસ હવે લાચાર છું. આજે આખી જીન્દગીમાં કપટની રેખા સરખી પણ આજેજ ઉપસ્થીત થઇ છે; પરન્તુ આવેશમાં ચન્દ્રનાથે વિચાર્યું નહિ કે 'પાપનું પરિણામ મંગળમય કદી હોતુંજ નથી.

આકુળ નિરાશા, અનેક પાપ કૃત્યોની જનની–માતા છે. અનેક સંભ્રાન્ત સજ્જન તેના વિસ્મય પ્રભાવથી પતિત થઇ ચૂકયા છે. પ્રીય વાંચક! ઇતિહાસના પૃષ્ટો ઉપર તેનું બિભત્સ ચિત્ર જોઇને હૃદય તો કંપી ઉઠે છે.

પ્રકરણ ૩ જું.

ગોવિન્દરામ—"કપટ? આવું ભયંકર કપટ! ચન્દ્રનાથજી! હું તો ધારતો હતો કે આપ એક ભલા માણસ છો પરંતુ આપ તો એક ભયંકર નીચ નીકળ્યા."

ઉપર લખેલા શબ્દો બોલતા બોલતા પંડીત ગોવિન્દરામ ક્રોધથી કંપવા લાગ્યા પહેલાં તો ચંદ્રનાથે ઠીક ઠીક રૂપીયા આપવા માંડયા પણ જ્યારે રાત્રીના નીરવ મુહૂર્તમાં અગ્નીદેવની સમક્ષ શ્યામા તેમજ ગોવિન્દરામનો પુત્ર કૃષ્ણુરામ વિવાહબંધનથી બંધાઇ ગયાં ત્યારે ચંદ્રનાથે પોતાનો અસલી અભીપ્રાય પ્રકટ કર્યો. ૮૦૦) રૂપીયા આપવાનુ કહ્યું હતું પણ તે પ્રમાણે આપ્યા નહિ એટલે ગોવિન્દરામ ક્રોધાયમાન થયા, તેમજ અન્યજનો જે ત્યાં હતા તે પણ ચંદ્રનાથ ઉપર વ્યંગ તેમજ કટાક્ષના બાણ છોડવા લાગ્યા પણ ચંદ્રનાથ ઉપર કાંઇ અસર થઇ નહિ ગમે તેમ હો પણ અગ્નીદેવની સમક્ષ તે શ્યામાનું કન્યાદાન દઇ ચુકયા હતા. તે જાણતા હતા કે ગોવિન્દરામ પ્રસન્ન હોવા અપ્રસન્ન હો પણ વિવાહ બંધનને તે વિચ્છિન્ન કરી શકે તેમ નથી. આથી ચંદ્રનાથ નિર્વિકાર ભાવથી ગોવિન્દરામના શબ્દો સાંભળી રહ્યા બે ત્રણ ક્ષણ સુધી તે કાંઇ ન બોલ્યા; અને બોલે પણ પણ શી રીતે, તેમાં કાંઇ જુઠું ન હતું. ચંદ્રનાથે કપટજાળ પાથરી તો હતીજ. પછી ભલે તે કપટને તેમણે અન્તિમ અવલંબન માનીનેજ કર્યું હોય ચંદ્રનાથ ક્રોધી પ્રકૃતીના મનુષ્ય હતા વળી અશિક્ષિત હતા પણ આ સમયે ચંદ્રનાથે એવો ક્રોધ કર્યો નહિ; તેનું કારણ એ હતું કે, તે જાણુતા હતા કે તેમના ક્રોધના પરીણામનો અધિક ભાગ તેમની અત્યંત પ્રીય–પુત્રી સમી ભત્રીજી શ્યામાને ભોગવવો પડશે. આથી તેમણે હાથ જોડીને અત્યંત નમ્ર શબ્દોમાં શાન્ત ભાવથી કહ્યું–" મહારાજ! આપ જે કાંઇ કહો છો તે સર્વે સત્ય છે પરંતુ હું શું કરૂં? હવે મારી પાસે કાંઇ પણ નથી. ઘર તેમજ જમીન વેચીને જેટલા રૂપીયાને એકઠા કર્યા હતા, તે સર્વ આપને અર્પણ કરી દીધા. હવે મારી પાસે કાંઇ પણ અવશિષ્ટ રહ્યું નથી. તું તો તેને ગોમાસ

તુલ્ય માનું છું. વિશ્વાસ રાખો ગોવિન્દરામ, કે જો મારી પાસે બીજા રૂપીયા હોત વા હું તેનો કાંઇ પણ પ્રબંધ કરી શકયો હોત, તો હું આ પ્રકારે આટલા માણસોની વચમાં આમ નીચ ન બનત"

પરન્તુ સ્વાર્થી મનુષ્ય પોતાનીજ દષ્ટીથી વિશ્વને જુએ છે, એટલે તે સર્વને સ્વાર્થીજ માને છે. આ સાંભળીને ગોવિન્દરામની મુખમુદ્રા તો વધારે ક્રોધાયમાન થઇ ગઇ અને તેમણે ચંદ્રનાથને કર્કશ સ્વરમાં કહ્યું-" આ વાત તો તમે પહેલાં પણ કરી શકો તેમ હતા, તે સમયે તમે ૮૦૦) રૂપીયા આપવાનો સ્વીકાર કર્યો હતો. જો તમને ખબર હતી કે ૮૦૦) રૂપીયા તમે આપી શકો તેમ નથી તો મ્હને પ્રથમથીજ કેમ ના કહી-અને મને કપટ કરી ફસાવ્યો તમે બ્રાહ્મણ નથી નીચ છો; ચમાર પણ તમારાથી......"

ચંદ્રનાથ આવા શબ્દો સાંભળવા છતાં પણ સ્થિર શાન્ત ઉભા રહ્યા. તેમના હૃદયમાં રોષ તેમજ વેદના ઉત્પન્ન થઇ ન હતી તેમ ન હતું, પણ શ્યામાના ભાવિ જીવન ઉપર વિચાર કરીનેજ તે ચૂપ રહ્યા હતા, તેમણે ઘણીજ કઠીનતાથી પોતાની ક્રોધ-પ્રવૃત્તી રોકી. અન્ય ઉપાય પણ ન હતો.

ચંદ્રનાથે નમ્ર સ્વરે ગોવિન્દરામને કહ્યું કે "મેં કપટ કર્યું એમાં રતિભાર સંદેહ નથી. આ અપરાધ મારાથી થયો છે તે હું સ્વીકારૂં છું. પણ ખરૂં કહેજો પંડીત ગોવિન્દરામજી! જો મ્હારી સાચી હાલત મેં બતાવી દીધી હોત તો શું આપ આપના પુત્રનાં લગ્ન મારી ભત્રીજી જોડે કદી પણ કરત? ભત્રીજીનો વિવાહ તો કરવોજ હતો બહુ ઠેકાણે ફાંફાં માર્યાં પરંતુ સર્વે ઠેકાણેથી નિરાશાજ મળતી, જ્યારે જોયું કે કોઇ દયા કરતું નથી, ત્યારે ન છુટકે મેં આવું કુકર્મ કર્યું.

હું વૃદ્ધ થયો છું, પણ હજુ સુધી મેં કદી આવું કર્મ કરેલું નથી. પણ શું કરૂં. જ્યારે કાંઇ પણ રસ્તો ન સુઝ્યો ત્યારે આવું પાપી કર્મ મેં કરેલું છે. ખેર જે થયું તે ખરૂં, હવે ક્ષમા કરો. મ્હારી લાજ આપના હાથમાં છે. આપ એમ સમજજો કે બાકીના રૂપીઆ દાન દીધા હતા ક્રોધ ન કરશો મ્હારી સ્થિતિ સામું જરાક નજર કરશો."

ચંદ્રનાથની આ આધિનતાએ ગોવિન્દરામની ક્રોધ જ્વાલામાં શીતળ ધારાનું કામ ન કર્યું, પરંતુ અગ્નીમાં ઘૃત આહુતિનું કામ કર્યું. તે ગાજીને બોલી ઉઠ્યા-"ક્ષમા ! ક્ષમા કેવી? લગ્ન વિધી તો થઇ ગઇ પરંતુ તમારી ભત્રીજીને મ્હારા ગૃહમાં નહી પેસવા દઉં ભલે પડી રહે જન્મભર તમારીજ પાસે. હું મારા પુત્રનાં ધારૂં તો એક (સાથે) દસ વિવાહ કરી શકું તેમ છું. રાખીલો આપીની આ સર્વ રકમ! હમે સૌ જઇએ છીએ: તમારા જેવા વિશ્વાસઘાતીનું મુખ જોવું તે પણ એક પાપ છે."

આમ કહીને સર્વ જવાને તૈયાર થયા. ગોવિન્દરામે પોતાના પુત્ર ભણી જોઇને કહ્યું-"ઉઠરે ચાલ! પંદરજ દિવસમાં તારો વિવાહ જો અન્ય ઠેકાણે ન કરૂં તો હું બ્રાહ્મણ પુત્ર નહિ."

ચંદ્રનાથના ધૈર્યણી સીમા તુટી ગઇ-તેમણે જોયું કે ગોવિન્દરામ આધિનતાને વશ થાય તેવા નથી જ-આતો દેવતાઓને પસંદ કરવાનો રસ્તો છે. પણ ગોવિન્દરામ જેવા નિશાચર સાથે તો તેમને યોગ્યજ વર્ત્તવું જોઇએ. ચંદ્રનાથ ક્રોધી હતા; વીર હતા; આટલી વાર સુધી તે સહન કરી રહ્યા હતા તે ફક્ત શ્યામાને લીધેજ-પણ હવે તો જોયું કે આતો ઉલટો સર્વ નાશ થવા બેઠો છે-હવે શાન્ત તથા આધીન રહેવાથી કામ નહિ પતે. તેમનુ વૃદ્ધ-જર્જર શરીર તે સમયે વીર-તેજથી વિસલીત થયું હતું. તેમણે તીવ્ર સ્વરે કહ્યું-"જોઉં! કોણ એવો

બહાદુર છે જે અહીંથી જવાની હીંમત ધરાવે છે? સાવધાન!" જે ઉઠવા જતા હતા તે સર્વે નીસ્તબ્ધ થઇ ગયા "ગોવિન્દરામજી! જરા સાંભળો, જો આપ મ્હારી ભત્રીજીને તમારે ગૃહે નહી રાખો અને આપના પુત્રનો બીજો વિવાહ કરવાનો પ્રયત્ન કરશો, તો હું આપનું ખૂન કરીશ. ત્યારબાદ મારી ભત્રીજીને પણ મારીને હું પણ મરી જઇશ—પણ આપ મારી ભત્રીજીનો ત્યાગ કરશો અને જીવતા રહેશો તે તો તદ્દન અસંભવીત છે.'

સર્વ શાન્ત હતું-વૃદ્ધ ચંદ્રનાથની વીર-મુદ્રા જોઇને સહુના હોશ કોશ ઉડી ગયા, હજુ સુધી ગોવિન્દરામ ઘણુાજ અહંકારથી ગર્જી રહ્યા હતા. તેમનો સર્વ ક્રોધ જતો રહ્યો-પીપળાના પાનની સમાન તે કાંપવા લાગ્યા. લોકોએ બન્નેને સમજાવ્યા ગોવિન્દરામે ત્યાર પછી પૈસાની વાત ન કહાડી; પુરોહિતે કહ્યું કે સાયંકાલે છ વાગે વિદાયગીરીનું મંગળ શુહુર્ત છે.

'શઠે શાઠય સમાચરેત' નો પ્રયોગ કદી કદી મોટા ધાર્મિક મહાત્માઓને પણ કરવો પડે છે.

× × × ×

સૂર્ય નારાયણ અસ્તાચળ પ્રતિ ગમન કરી રહ્યા હતા. ચંદ્રનાથની કુટીરમાં તેના પ્રેમની એક માત્ર પાત્ર શ્યામાને વિદાય કરવાની તૈયારીઓ થવા લાગી. ચન્દ્રનાથનું હૃદય તે સમયે અત્યંત વિક્ષુબ્ધ થઇ રહ્યું હતું-સંધ્યાના ક્રમશઃ ધાઢતર થતા અંધકારની છાયા સમાન તેમ તેમના મન મંદીરમાં ભદ્ર વિષાદની તિમિર રાશી પરિ વ્યાપ્ત થવા લાગી. તેમના મનમાં એવો ભાવ ઉત્પન્ન થયો કે જાણે આજ તેમની પાસેથી સદાને માટે શાન્તિ વિદાય થઇ રહી છે. જે શ્યામાને

તેમણે અત્યંત પ્રેમપૂર્વક ઉછેરી અને જેને લીધે આ વિશ્વની ચિન્તા તેમજ વિપત્તીઓને તેમણે પુષ્પના ઢગ સમાન સમજી; જે પ્રસન્ન શોભામયી કોમળ કીશોરીને તેમણે પોતાની ચોવીસ વર્ષની સાધનાના સુમધુર ફળ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી હતી, જે મહીમામયી મણીની ઉપલબ્ધીથી તેમણે પોતાની વૈરાગ્ય–કુટીરને ત્યાગી હતી અને ફરીથી અનુરાગ–મંદીરમાં જે પ્રવિષ્ટ થયા હતા, જે પુણ્યમયી ભત્રીજીના વિમળ મુખમંડળમાં તેમણે પોતાની મૃત પ્રાણેશ્વરીનાં મધુર દર્શન પ્રાપ્ત કર્યાં હતાં–હાય! આજ તે હૃદયની આલોક માળા તેમની કુટીર તેમજ હૃદયમાં અંધકાર કરીને જઇ રહી છે! ત્યારે કેમ તેમતના મુખમંડળ ઉપર ઘોર વિષાદની છાયા વ્યાપ્ત ન થાય?

પાલખીને દ્વાર ઉપર રાખવામાં આવી છે. પણ ચંદ્રનાથે સ્યામાને હૃદય–સરસી ચાંપી છે તે તેને છોડી શકતા નથી. બન્ને અત્યંત રૂદન કરી રહ્યાં છે–વૃદ્ધ તેમજ યુવતી ઉભયનાં લોચનોમાંથી શ્રાવણની વર્ષા સમાન ધારાવાહી અશ્રુધારા વિચૂલીત થઇ રહી છે. કેવું કરૂણ દશ્ય? વિયોગાન્ત અભિનયનું કેવું દુ:ખમય દશ્ય છે!

અન્તે સહુના સમજાવ્યાથી ચંદ્રનાથ શાન્ત થયા, પણ તેમનું હૃદય તો સ્યામાનેજ ઝંખતું હતું. રહી રહીને તેમની કલ્પના સૃષ્ટીમાં અમંગળ ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થતી હતી. ચંદ્રનાથ એ સમયે પોતાની જ દષ્ટીમાં ઘોર પાપી પ્રતીત થઇ રહ્યા હતા–વારે વારે વિચારો આવતા કે એવી પુષ્પ જેવી સુકુમાર, ચન્દ્રમા જેવી સુન્દર, અમૃત જેવી મધુર, કરૂણા મૂર્તી, પવિત્ર તેમજ પ્રાણથી પણ અધિક પ્યારી સ્યામાને તેવાના હાથમાં આપીએ એક અક્ષમ્ય અપરાધ કર્યો છે પણ ભાવી અટલ છે–હૃદય વજ્ર જેવું કઠણ કરીને તેમણે સ્યામાને આશીર્વાદ

આપ્યો-"પુત્રી ! ચિર સૌભાગ્યવતી હો !" ઇચ્છા છતાં પણ અધિક શબ્દો મુખમાંથી ન નીકળી શક્યા; સ્યામા પણ પ્રણામ કરી વિદાય થઇ.

સ્યામા ગઇ-સદાને માટે ચાલી ગઇ. થોડે દૂર સુધી ચન્દ્રનાથ પાછળ પાછળ ગયા! જ્યારે તે કુટીરમાં પાછા ફર્યા ત્યારે તેમને લાગ્યું કે કુટીરમાં ઘોર અંધકાર વ્યાપ્ત થયેલો છે તેમણે દીપક ન પ્રકટાવ્યો-તેમના હૃદયમાંથી તેથી પણ અધિક ઘોર અંધકાર વ્યાપ્ત હતો.

આકુલ પ્રવૃત્તીની કવિતાનો છન્દ, વિલાપ તેમજ રસ આંસુ હોય છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

સ્યામાનો વિયોગ થયે બે માસ થયા. જમીન તેમજ ગૃહ ઉપર ચંદ્રનાથનો કાંઇ અધિકાર ન હતો, ચંદ્રનાથ નદિ તટ ઉપર એક કુટીર બનાવીને રહેવા લાગ્યા હતા તેમનું વર્તમાન જીવન અત્યન્ત નીરસ તેમજ લક્ષ્યહીન હતું. દિન તેમજ રાત્રિ તે પોતાની કુટીરમાં કે સામે બહાર પડી રહેતા. તે કોઇની સાથે બોલતા નહિ કે ન તો કોઇની પાસે જતા. કલિકાલમાં પણ ગામના લોકોમાં સહાનુભૂતિ રાખવાનો સ્વભાવ વિનષ્ટ નથી થયો. તેથીજ ગામની અન્તિમ સીમા ઉપર રહેનારા ચન્દ્રનાથના ભોજનને માટે તે લોકો ચિન્તા રાખતા હતા; રોજ કોઇને કોઇ માણસ તરફથી તેમને માટે ભોજનનો બંદોબસ્ત થઇ જતો હતો. વળી ગામના લોક અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખતા હતા કે ચંદ્રનાથ બ્રાહ્મણ છે, તેથી તેમને અનુસારજ ભોજનની વ્યવસ્થા કરવામાં આવતી હતી. પણ ચન્દ્રનાથના હૃદયનું અમૃત સુકાઇ ગયું હતું-તેમની દશા તો અત્યન્ત કરૂણાજનક હતી-આ સમયે તે સન્યાસી જીવન વ્યતીત કરતા હતા, તેનું કારણ અમૃમયી શાન્તિ અથવા

આનન્દમય સંતોષ ન હતું તે સન્યાસના આવરણ નીચે એક ભયંકર વેદના હાહાકાર કરી હતી-ચન્દ્રનાથ તે વેદનામાં બળતા હતા. તેમના હૃદયમાં આ અમંગળમયી ભાવના બધ્ધ મૂળ થઇ ગઇ હતી કે સ્યામાના દર્શન પણ હવે તેમને નહિ થાય; સ્યામા તેમના આદરની વસ્તુ હતી; પ્રેમની પુતળી હતી; આનન્દની ધારા હતી; તેમનું સર્વસ્વ હતી-તેથી તેમના હૃદયનું સમસ્ત ભાવ-મંડળ આ અમંગળ વિચારથી તુમુલ વિલાપમાં સલિપ્ત થઇ રહ્યું હતું.

સ્યામા તેમના જીવનની સંજીવની શક્તિએ ચાલી ગઇ ગંભીર નિરાશાથી વ્યતીત થઇ તે કલાકો સુધી સામે પથરાયેલા અસીમ પંથને નિહાળી રહેતા હતા; રાત-દિવસ નદિના તટ ઉપર પાણીના વહેવાનો ખળખળ ધ્વની સાંભળતા બેસી રહેતા હતા, પણ શાંતિ તેમજ આશા ઉભયમાંથી કાંઇ તેમને મળતું ન હતું.

એક દિવસ ચન્દ્રનાથ પોતાની કુટીર પાસે બેઠા હતા. શીતલ સમીરની મંદમંદ લહરીઓ આવતી હતી; પરંતુ ચન્દ્રનાથના હૃદયને પ્રકૃતિનું આ શાન્ત ઉજ્જવળ સ્વરૂપ કાંઇ પણ શાન્તિ આપી શકે તેમ ન હતું. આ સમયે એક મનુષ્ય તેમની કુટીર પ્રતિ આગમન કરતો દૃસ્યમાન થયો ચન્દ્રનાથ ઉદાસીન ભાવે તે મનુષ્યના પ્રતિ જોવા લાગ્યા-પણ જેમ જેમ તે મનુષ્ય તેમની કુટીર સમીપ આવતો હતો તેમ તેમ તેમના હૃદયની કુતુહલતા વૃદ્ધીજ પામતી ગઇ અંતે તે મનુષ્ય કુટીરની સમીપ અવી પહોંચ્યો આવતાંજ તે વ્યક્તિ પ્રશ્ન કર્યો "ભાઇ! શું આપનુંજ નામ પંડીત ચન્દ્રનાથ ત્રીવેદી છે?"

ચન્દ્રનાથે સુન્ય દૃષ્ટિથી તેની તરફ જોઇને કહ્યું-"હા! મ્હારૂંજ નામ ચન્દ્રનાથ છે. તમે કયાંથી આવો છો! હું તો આપને ઓળખતો નથી."

આગન્તુક વ્યક્તિએ કહ્યું આપે મ્હને આજથી પૂર્વે કદી નહિ જોયો હોય તેથી આપ મ્હને ક્યાંથી ઓળખો હું રૂદ્રપુરથી આવું છું.

ચંદ્રનાથ–"કેમ, તમને કોણે મોકલ્યા છે? શું પંડીત ગોવીન્દ રામજીએ તો તમને નથી મોકલ્યા? ના ભાઇ! મ્હારી પાસે રૂપીયા નથી......"

તે માણસે જોયું કે ચંદ્રનાથના મુખ ઉપર ઉન્માદનાં લક્ષણો દેખાય છે–તેથી તે માણસે શાન્તિ તેમજ સાંત્વના યુક્ત સ્વરે કહ્યું 'નહી, મને ગોવિન્દરામે નથી મોકલ્યો. મને તો આપની ભત્રીજી સ્યામાએ મોકલ્યો."

ચંદ્રનાથ–" સ્યામાએ મોકલ્યા છે! શું સ્યામાએ! સ્યામાને તમે ક્યાંથી ઓળખો? શું આપ ગોવિન્દરામના કાંઇ સગા સબંધી છો?"

આગન્તુક–" નહિ, મને સ્વયં સ્યામાએ નથી મોકલ્યો બલ્કે અન્યની મારફતે મોકલાવ્યો છે. મારી સ્ત્રી તેમજ સ્યામા વચ્ચે પરમ મૈત્રી છે. સ્યામાએ મ્હારી સ્ત્રીને કહ્યું કે કોઇ પણ પ્રકારે તેની દશા હાલ આપને પહોંચાડે મારી સ્ત્રીએ મને કહ્યું–અને હું તે સહુ વાતો આપને કહેવાને માટે અત્રે આવ્યો છું."

ચંદ્રનાથનું હૃદય કંપવા લાગ્યું.–તેમના અમંગળ વિચાર આ સમયે વધારે પ્રબળ રૂપમાં તાણ્ડવ નૃત્ય કરવા લાગ્યા:–તેમણે ઉત્તેજીત સ્વરે કહ્યું–" આહ! જલ્દી કહો સ્યામાની શી દશાછે? મારૂં હૃદય ફાટી જાય છે."

આગન્તુક–"આપ શાન્ત થઇને સાંભળો હું સર્વ કહું છું. પણ જો અધીર વા વ્યાકુળ થશો તો નહિ કહું."

ચન્દ્રનાથે ઘણીજ આકુળ દૃષ્ટીથી તે મનુષ્યની પ્રતિ જોઇને કહ્યું

"નહિ ! નહિ ! હું શાન્ત છું. આપ કહો. જલ્દી કરો. શ્યામા–શ્યામા મ્હારા પ્રાણથી પણ મને અધીક છે; તેની શી દશા છે, તે જાણવાને માટે હું વ્યાકુળ થાઉં તે શું અચરજ પામવા જેવું છે ?"

આગન્તુક—વારૂ સાંભળો. જે દિવસથી શ્યામાએ શ્વસુર ગૃહમાં પગ મૂકયો ત્યારથીજ તેના ઉપર સર્વ અત્યાચાર ગુજારે છે. દિનમાં એક વખત ભોજન આપવામાં આવે છે; તે પણ એવું ખરાબ કે ન પૂછો વાત પહેરવા એક ફાટેલો સાલ્લો છે, વાત વાતમાં મારે છે ક્ષણ ક્ષણમાં તેને ગાળો તેમજ કુવાકયો કહે છે. દાસીની પેઠે તેની પાસેથી ગૃહનું કામ લેવામાં આવે છે. ગૃહથી કુવો અર્ધો એક માઇલ દૂર છે, ત્યાંથી પાણી લાવવું પડે છે. શું કહું ચન્દ્રનાથજી ! તે તો સુકાઇ જઇને સોટી જેવી થઇ ગઇ છે; કદી કદી તો તેને તાવ પણ આવે છે પણ તાવમાં પણ તેની પાસેથી કામ લેવામાં આવે છે. કદી કદી તે રૂવે છે, તો તેને સાસુ અને શ્વસુર ગાજી ઉઠીને કહે છે કે "હવે રૂવે છે શાને ? જ્યારે તારા કાકાએ હમારી સાથે દગો કર્યો ત્યારે કેમ ન રડી. તું તારા કાકા પાસેથી કાંતો ૩૦૦) બાકીના રૂપીઆ મંગાવી દે, નહિ તો તારા પ્રાણ લઇનેજ તને છોડીશું." ચંદ્રનાથજી ! તે નિશાચરો છે–તેઓ યદિ શ્યામાને મારી નાખે તો પણ કાંઇ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. શ્યામા તો કોઇ પ્રકારે પણ આ સમાચાર આપને પહોંચાડવા ઇચ્છતી ન હતી–તે જાણતી હતી કે આપને સાંભળીને અત્યંત દુઃખ થશે; પણ મ્હારી સ્ત્રીએ તેને ખૂબ સમજાવી ત્યારેજ તેણે ખૂશીથી સમાચાર પહોંચાડવાની હા પાડી. માટે જો આપ કાંઇ પગલાં લેવા ઇચ્છતા હોતો લો, નહિ તો શ્યામાનું જીવન બહુજ શીઘ્ર સમાપ્ત થઇ જશે"

ચંદ્રનાથ આ માણુસનો સર્વ વૃત્તાંત શાંતિથી સાંભળી રહ્યા. પછીથી અત્યન્ત ક્રોધાયમાન જણાયા-તેમણે તીવ્ર સ્વરમાં કહ્યું-" ઠીક છે. તે લોકો અવશ્ય દુષ્ટ-ખુની છે. ૩૦૦) રૂપીયાને માટે તે અવશ્ય મ્હારી ભત્રીજી સ્યામાની હત્યા કરશે. નહિ એમ કદી નહિ થવા દઉં હું કોઇ પણ પ્રકારે ૩૦૦) લાવીને તેમને આપી દઇશ. ભાઇ! આપે સમાચાર આપ્યા એ મ્હારા ઉપર મહેરબાની કરી છે. આપ સ્યામાને કહી દેજો કે ત્હારા અધમ કાકા તારે માટે સર્વ કાંઇ કરી શકે તેમ છે હાય! સમાચાર બહુ મોડા મળ્યા. હા, વળી એમ પણ કહેજો કે રૂપીયા નહિ મળે તો પણ આવીશ. અને તે નિશાચરોના હાથમાંથી ઉગારીશ. સ્યામાને કહેજો કે થોડાજ વખતમાં હું ત્યાં આવીશ."

આટલું કહીને ચન્દ્રનાથે તીવ્ર વેગે સામેના પંથે ચાલવા માંડ્યું. લાઠી તેમના ખભા ઉપર રાખી હતી; ક્રોધ તેમજ ક્ષોભ ઉભય તેમના હૃદયમાં હતા; અગ્નીમય વિચારોનું તુમુલ યુદ્ધ તેમના મસ્તિકમાં થઇ રહ્યું હતું અને તે સામેના રસ્તે ઘણીજ ઝડપથી ચાલ્યા જતા હતા. કોણ કહી શકે કે વૃદ્ધ ચંદ્રનાથ આટલી ઝડપથી ચાલી શકે? વાસ્તવીક રીતે હતું પણ તેમજ તેમના હૃદયનો રોષ તેમજ વિષાદ તેમને ઘસડીને લઇ જતો હતો.

નિરાશાનું બિભસ્ત સ્વરૂપ જ્યારે અત્યંત અગ્નિમય થઇ જાય છે, ત્યારે માનવ-હૃદય શિવ કે શેતાનનો ભેદ સમજવામાં અશક્ત સિદ્ધ થાય છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

ચંદ્રનાથ ઉન્મત્તની માફક સીધેને સીધે રસ્તે ચાલ્યા જતા હતા. તેમના શરીરમાં કોણ જાણે ક્યાંથી, એવી સ્ફૂર્તિ ઉત્પન્ન થઇ કે

ચાલતાં ચાલતાં તે થાકતા પણ નથી—આખો દિવસ મુસાફરીમાંજ પૂરો થતો અને રાત્રિના પણ બે ત્રણ કલાક ચાલવામાં જતા. શેષ રાત્રિ કોઇ સ્થાને પડી રહેતા—પણ આ સમયે પણ તેમને શાન્તીમયી નિદ્રાનો મધુર સહયોગ પ્રાપ્ત થયો ન હતો તેમના અગ્નિમય વિચાર સંતપ્ત સ્વપ્નોનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને મસ્તિષ્કને નિરંતર અગ્નિ—કુંડ બનાવી રાખતા હતા. ભોજન ક્યાં ! રસ્તામાં ઝાડનાં પાનાં ખાઇ ને ક્ષુધા નિવારણ કરતા હતા. રસ્તામાં આવતી નદીઓનું શીતલ જલ પીને તૃપાને શાન્ત કરતા હતા. તેમને વારે—વારે વિચાર શ્યામાનાજ આવતા. શ્યામાનું જીવન સંકટમાં છે; ૩૦૦) રૂપીયા મળવાથી તે સંકટમાંથી ઉગારી જીવન બચાવી શકે તેમ છે; તો કોઇ પણ પ્રકારે ૩૦૦) રૂપીયા લાવવા પડશે. આવા વિચારો કરતા તે આગળ વધ્યેજ જતા હતા. ચાલતાં ચાલતાં ત્રીજે દિવસે તે લખનોર પહોંચ્યા. તેમના ગામથી તે લગભગ ૮૦ કોશ દૂર હતું.

સાયંકાળનો સમય થઇ ચૂક્યો હતો—હજરતગંજની સડકો ઉપર વિજળીના દીવા ઝગમગી રહ્યા હતા. પણ ચંદ્રનાથનું આ તરફ કાંઇ લક્ષ ન હતું. તે તો આમતેમ જોઇ રહ્યા હતા કે કેવી રીતે ૩૦૦) રૂપીયા મળે. તેમના વિચારો રૂપીયા મેળવવામાં હતા, આ સમયે એક માણસ ખભા ઉપર રૂપીયાની થેલી લઇને જતો હતો. થેલી દેખતાં ચંદ્રનાથની આંખો ઉજવળ થઇ ઉઠી. તેમણે જોયું કે હવે જ્યારે અવસર પ્રાપ્ત થયો છે, તો ચૂકવો યોગ્ય નથી; તે આગળ વધ્યા અને જલ્દીથી તે માણસ પાસે જઇ પહોંચ્યા સહસા એક લાઠી હાથમાં રાખેલી એવો મનુષ્ય પોતાની પાસે આવેલ છે જોઇને તે માણસ કાંઇક બીન્યો હોય તેમ લાગ્યું-તેથી તેણે પૂછ્યું-" કોણ છો આપ ?".

ચંદ્રનાથ–' તમે કોણ છો ?"

માણસ–" હું તો એક શેઠનો ગુમાસ્તો છું, રૂપીયા લઇને તેમને ઘેર જાઉં છું. તમે કોણ છો અને કયાં જાઓ છો ?"

ચંદ્રનાથ–" તમારી પાસે કેટલા રૂપીયા છે ?"

માણસ–"પૂછવાની તમારે શી મતલબ ?"

ચંદ્રનાથ–"મતલબ છે તેથીજ પૂછું છું."

માણસ–"મતલબ જણાવો !"

ચંદ્રનાથ–"પણ આપને કહેવામાં શી હરકત છે ?"

માણસ–"નહિ કહું તો–"

ચંદ્રનાથ–" તો આ લાઠી દ્વાર પૂછી લઇશ,"

આમ બોલતા બોલતા તેઓ એક જગ્યાએ થોભ્યા આ જગ્યાએ કાંઇ અંધકાર પણ હતો ફરી ચંદ્રનાથે પૂછ્યું " બતાવો કેટલા રૂપીયા છે ?"

માણસ બીચારો ડરી–તેની મુખમુદ્રા ઉપરથી પ્રતીત થતું હતું કે તે બીરૂ છે. તેણે ધીરે અવાજે કહ્યું–" વધુ નથી કેવળ ૩૦૦) રૂપીયાજ છે. ઠીક એટલાજ મારે જોઇએ છે. આ રૂપીઆ આપી દે' આ સાભળીને તો તે માણસ ભયથી કાંપવા પાગ્યો ચંદ્રનાથની પણ આકૃતી એવી ભયંકર ઉન્મત થયેલી હતી કે તેને જોતાં ભલભલા ડરી જાય. તો પણ તે માણસે સાહસ કરીને કહ્યું–"હું નહિ આપું ! તમે કોણ છો ? બોલાવું સીપાઇને ?"

ચંદ્રનાથે વિકટ હાસ્ય કરીને કહ્યું હું ગમે તે હોઉં તેથી શું. રૂપીયા અહીં મુકી દો નહિંનો લાઠી માથામાં મારૂં છું. માથું ફુટી જશે સીપાહીને બોલાવવો સહેલ નથી."

ભયથી વિહ્વળ બનેલા મનુષ્યના મુખમાંથી સહસા નીચેના શબ્દો નીકળી પડયા–" દોડો ! દોડો!! મને લુંટી લે છે." પણ એટલામાં ચંદ્રનાથે પોતાની લાઠીનો સપ્ત પ્રહાર કર્યો તત્કાળ તે મૃતાવસ્થામાં પૃથ્વી ઉપર પટકાઇ પડયો. ચંદ્રનાથે રૂપીઆની થેલી લીધી અને તીવ્ર ગતિથી ચાલવા લાગ્યા પણ આ સમયે તેમની પાછળ બે કૉન્સ્ટેબલો પડયા હતા. ચંદ્રનાથે જોયુ કે હવે રસ્તો નથી એટલે તુરતજ પાછું મુખ ફેરવી સીપાહીઓની સામે દોડતા આવ્યા અને આગળ વાળા સીપાહીને લાકીથી મસ્તક ઉપર પ્રહાર કર્યો લાઠી વાગતાંની સાથે પૃથ્વી ઉપર તે લંબાયમાન થઇ ગયો જ્યારે બીજો તો જીવ લઇને નાઠો.

ચંદ્રનાથ તીવ્ર ગતિથી ચાલતા ચાલતા અંધકારમાં વિલીન થઇ ગયા.

ભયંકર જવાળામાં જ્યારે હૃદયનો સમસ્ત અમૃત રસ જળી જાય છે; ત્યારે મનુષ્યત્વનું હિંસક-પશુત્વમાં પરિવર્તન થઇ જાય છે.

પ્રકરણ ૯ મું.

શ્યામાનું સુકુમાર શરિર તે લોકોના દારૂણ અત્યાચારોને સહન કરીને કરમાઇ ગયું હતું; તેનું હૃદયવન પણ અપમાનના નિરંતર વજ્ર પ્રહારથી વિનષ્ટ થઇ ગયું હતુ ગોવિન્દરામ અને તેમની પત્નિ તેના ઉપર સદા અત્યાચાર કરતાં હતાં. અને શ્યામાને પતિ પણ તેના કમળ કોમળ હૃદય ઉપર નિર્ભય થઇને પ્રહાર કર્યા કરતો હતો. ક્યાં સુધી સહી શકે ? શ્યામાનું પરિપુષ્ટ કાન્તિમય સૌંદર્ય એકદમ મલીન થઇ ગયું; વળી નિરંતર અત્યાચાર તેમજ દાસી કર્મથી તેનું સ્વાસ્થ્ય વિનષ્ટ થયું. શ્યામા હતી તો દરિદ્ર કન્યા પણ તેના કાકાએ તે દરિદ્રતાના દારૂણ રાજ્યમાં પણ ત્હેને કદી કાંઇ પણ

વસ્તુનો અભાવ છે, એવો અનુભવ થવા દીધો ન હોત. ચંદ્રનાથ સદા તેને પ્રસન્ન હતા; તે સદા આ વાત ઉપર ધ્યાન રાખતા હતા કે શ્યામાને વધારે કામ કરવું ન પડે. શ્યામાએ કદી જાણ્યું ન હતું કે કાકાનો ક્રોધ કેવો છે? ચંદ્રનાથ તેને કાંઇ પણ કષ્ટ ન પડે માટે કામ કરવા દેતા નહિ જ્યારે અહિં તેની દશા એવી થઇ ગઇ કે તેનું શરિર આખુંયે ક્ષત-વિક્ષત થઇ ગયું. શ્યામા તો સુકુમાર સુન્દરી

હતી; આટલા અત્યાચાર તો કદી દાનવ-કીશોરી ઉપર પણ નથી ગુજારાતા. શિર-શૂલની ભયંકર વેદનામાં, જ્વરની તીવ્ર જ્વાલામાં, એવી પ્રહારની અસહ્ય વ્યથામાં પણ તેને અડધા માઇલ દૂરથી પાણી લાવવું પડતું હતું, ઘરનું સર્વ કામકાજ કરવું પડતું, ગાય ભેંસની સર્વ સેવા પણ કરવી પડતી સવારે વહેલી ઉઠતી અને રાત્રે મોડી સુઇ રહેતી. તે પણ પૃથ્વી ઉપર પરંતુ શરિરની અત્યંત વેદનાથી તેને નિદ્રા ક્યાંથી આવે? ચંદ્રનાથની પ્રાણથી પણ અધિક વ્હાલી ભત્રીજી શ્યામાનું આ જીવન વિષાદમય હતું. પરંતુ શ્યામાનું કોમળ શરિર આ સહુ ક્યાં સુધી સહન કરી શકે. અન્તે ઉઠવું, બેસવું પણ દુષ્કર થઇ ગયું; જ્વરની તીવ્ર જ્વાલામાં તે એટલી બધી વીકળ થઇ ગઇ કે કોઇ પણ પ્રકારે તે પોતાની પૃથ્વીની શય્યા ઉપરથી ઉઠી શકી નહિ. પરંતુ એક પણ વ્યક્તિએ તેની દરકાર-પરવા કરી નહિ. હાય!! બે રાત્રી સુધી શ્યામા પોતાના ઓરડામાંથી બહાર પણ ન નીકળી-પરંતુ કોઇ તેની ખબર સરખુંયે કહાડતું નહિ-તો પછી પાણી પાવાની કે અન્ય વાતોનો સહૃદય વાંચક! શી કરવી? ત્રીજે દિવસે તેનું સૌભાગ્ય કે એક સખી તેની પાસે આવી. આ સખીનું નામ ચંદ્રમની. આજ સખીના પતિએ જઇને ચંદ્રનાથને

શ્યામાની દારૂણુ દશાના સમાચાર આપ્યા હતા. ચંદ્રમતીએ જ્યારે આ દશા જોઇ ત્યારે તેના હૃદયમાં અત્યંત વેદના થઇ. તેણે તો નિશ્ચય કરી લીધો કે પોતે તો ત્યાંજ રહીને શ્યામાની સેવા કરશે. પરંતુ ત્રણ દિવસની ભયંકર અસાવધાનીથી તેમજ તે પહેલાંના પણ અત્યાચાર તેમજ અનાદરથી શ્યામાનો જ્વરભીષણ થઇ ગયો હતો. સન્નીપાતનાં લક્ષણ પણ જણાતાં હતાં. ચંદ્રમતી રાત-દિન તેની સેવા કરતી હતી. તેણે એક વૈદ્ય બોલાવ્યો, અને ઔષધીની વ્યવસ્થા કરી પરંતું ભાવી અટલ છે; રોગ વધતોજ ગયો.

વારે વારે શ્યામાના મુખમાંથી "કાકા" ની ધ્વની નીકળવા લાગી વૈદ્ય આવ્યા તેમણે કહ્યું કે બસ હવે રોગ અસાધ્ય છે; સાયંકાળ સુધી જીવશે કે નહિ તે પણ એક પ્રશ્ન છે. આ સાંભળી શ્યામાની સખી ચંદ્રમતી રોવા લાગી શ્યામાએ આંખો ઉઘાડી તેની આંખો લાલ હતી મુખ જ્વરની જ્વાલાથી ગરમ હતું શ્યામાએ જોયું કે ચંદ્રમતી પાસે બેઠી છે. શ્યામાએ પ્રશ્ન કર્યો બ્હેન! આજે કઇ તિથી? ચંદ્રમતીએ જવાબ આપ્યો તેથી તેણી ખુશી થઇ કારણ તેના કાકાને આવવાની તિથી આજની હતી. રોગીની નિદ્રાની ગોદમાં આળોટવા લાગી તેની નિદ્રામાં શાન્તિ હતી, સંતોષ હતો કારણ "કાકા આવશે."

વિશ્વાસ આનંદનો જનક છે.

× × × ×

સાયંકાળનો સમય હતો. સૂર્ય ભગવાન અસ્તાચળ ઉપર જઇ પહોંચ્યા હતા. પક્ષી ગણો આમ તેમ ઉડતાં હતાં પૃથ્વી વિષાદ મલીન દૃષ્ટીથી પોતાના પ્રાણેશ્વર પ્રભાકરને જોઇ રહી હતી. પ્રકૃતિ શાન્ત થઇને દિવસના અવસાનનું અંતિમ દૃષ્ય અવલોકન કરવા લાગી ચારે બાજુ કરૂણ શાન્તિની ધારા પ્રવાહીત થવા લાગી જેવી રીતે દિવસના

અવસાન પર રજનીનો અંધારાર ક્રમશઃ પરિવ્યાપ્ત થવા લાગ્યો હતો. આ અન્તિમ સમયના દારૂણ દશ્યને જોઇને પોતાના હૃદયમાં શૈતાની આનંદનો અનુભવ કરવાને માટે પંડીત ગોવિન્દરામ પોતાની પુત્રવધુ શ્યામાની પાસે આવ્યા ચંદ્રમતી સજળ નેત્રથી તે વિષાદમય દશ્ય જોઇ રહી હતી એ સમયે શ્યામાએ નેત્રો ખોલ્યાં એકવાર ચોતરફ તેણે જોયું અને પ્રશ્ન પૂછ્યો-'શું કાકા આવ્યા?"

ઠીક આ સમયેજ ઉન્મત ભાવથી ચંદ્રનાથે ઓરડીમાં પ્રવેશ કર્યો. આવતાજ તેમણે ૩૦૦) રૂપીયાની થેલી ગોવિન્દરામના સામે ફેંકી ઉન્મત ભાવથી તેમણે કહ્યું-"રાક્ષસ! લે તારા આ બાકીના રૂપીઆ ૩૦૦) ફક્ત આટલાજ માટે તેં-નરાધમે મારી પુત્રી-ભત્રીજી શ્યામાનું લોહી પીધું હવે તો તારો ખૂની આત્મા સંતુષ્ટ થશેને?"

ગોવીન્દરામ ચંદ્રનાથનો ઉન્મત્ત વેશ જોઇને તેમજ તેમનો ઉન્મત સ્વર સાંભળીને ભયથી કંપી ઉઠ્યા આ સમયે શ્યામાએ ચંદ્રનાથને જોઇને બુમ પાડી-"કાકાજી!"

ચંદ્રનાથે જોયું કે શ્યામા મરણ-શય્યા ઉપર પડી છે હવે તે કાંઇ બોલ્યા સિવાય રોઇ ઉઠ્યા પણ શ્યામાનો સન્નીપાત આ સમયે દૂર થઇ ગયો હતો-તેણે ચંદ્રનાથને શાન્ત થવા કહ્યું. ચંદ્રનાથ શાન્ત પડ્યા. શ્યામાએ કહ્યું-"કાકા! આપ આવ્યા. જતા જતાં પણ આપનાં દર્શન થયાં. હું વાસ્તવિક રીતે ભાગ્યવાન છું. કાકા! ચરણરજ આપો."

આ શબ્દ ન હતા-વિષાદ તેમજ વેદનાનું સજીવ ચિત્ર હતું, ચંદ્રનાથે કહ્યું-શ્યામા! ચાલ! મરવું હોય તો મારી ગોદમાંજ મરજે આ નિશાચરોની વચમાં હું તને નહિ મરવા દઉં, ગોવિન્દરામ!

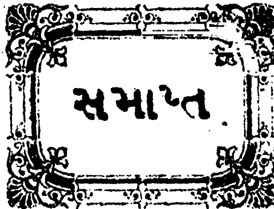
ગોવિન્દરામ !! જાણે એમ થાય છે કે આપનું હું ખૂન કરૂં ! તારા આ ઘરને સ્મશાન બનાવી દઉં ! હાય ! નરાધમ ”

સ્યામાએ ક્ષીણ સ્વરે કહ્યું-" કાકા ! શાન્તિ ધારણ કરો. મરવા દેજો-આ જગ્યાએજ મ્હને મરવા દેજો. નરક હોવા છતાં પણ આ ભારત-રમણીના પતિનો પ્રસાદ છે. કાકા ! ચરણ રજ......આપો."

બન્ને આંખો કાકાના વિષાદ-મંડીત મુખને જોતી જોતી રહી ગઇ. સ્યામા-પ્યારની પ્રતિમા સ્યામા-સહુ દુઃખોથી છુટી અનન્ત ધામે પરવરી. ભગવતીએ તેને પોતાની ગોદમાં લઇને તેની વેદનાને અમૃત ધારાથી શાન્ત કરી દીધી.

× × × ×

ચંદ્રનાથના મુખેથી પછી એક શબ્દ પણ નીકળ્યો નહિ. કપાયેલા વૃક્ષની જેમ તે પણ સ્યામાના શબના પાસે મૃતાવસ્થામાં પડયા. કાકા તેમજ ભત્રીજી-બન્ને સ્વર્ગના પારિજાત-વનમાં સાથે રહેવાને માટે સાથે સાથેજ ચાલ્યાં ગયાં. અસ્તુ.



તૈયાર છે ? તાકીદે મગાવો ? ફક્ત થોડીજ નકલો શીલીક છે.
એકી અવાજે વખણાએલુ તદ્દન નવુંજ પુસ્તક.

મધુકાન્તા

યાને

મેવાડની સિંહણ



આ પુસ્તકમાં રણઘેલી રજપુત રમણીયોની રણસંગ્રામમાં અપૂર્વ બહાદુરી વાંચી તમે બે ઘડી આશ્ચર્ય પામી જશો. હાલ જનાનખાનાની જેલમાં સડતી સુંદરીયોને પ્રથમની માફક યોગ્ય કેળવણી આપવામાં આવે તો નિર્માલ્ય ગણાતી નારી જાતી આદર્શ દેવીઓ બની શકે, અને તેમનાથીજ વીર રત્નો ઉત્પન્ન થઇ, આખા દેશનો ઉદ્ધાર કરી શકે, તેમાં જરાપણ શક નથી. તેવું અત્યંત સુબોધક માતા, બેન, અને સ્ત્રીયોને ખાસ વંચાવવા લાયક અતિ ઉત્તમ પુસ્તક હોવા છતાં તેની કિમત ફક્ત બાર આનાજ છે ટપાલ ખર્ચ જુદુ. માટે તાકીદે મંગાવો.

મળવાનું ઠેકાણુ—કેશવલાલ મગનલાલ દુધવાળા.
કાલુપુર રોડ—અમદાવાદ.

વાંચો ! તાકીદે મંગાવો થોડી નકલો શીલીકમાં રહી છે
માટે તાકીદે મંગાવો.

વીર, શૃંગાર, કરૂણ, અને ભેદભરમોથી ભરપુર અત્યંત રસમય નવીન પુસ્તક.

વીરબાળા અને



બુરખાવાળી બલા.

જો તમે ન વાંચી હોય તો આજેજ મંગાવીને વાંચો, આ નવીન નવલકથામાં કુંદનપુરના સેનાપતિ કાળસિંહના ક્રૂર કુકર્મો વાંચી તમારાં રોમાંચ ઉભાં થઇ જશે ભેદી બુરખામાં છુપાએલી એક બુરખાવાળી બલાની પ્રપંચબાજી તથા ભેદી ભોંયરાના ભેદ ભરમો વાંચી તમો જરૂર આશ્ચર્ય ચકિત થઇ જશો, વળી પતિ, પત્નિનો સાચા હૃદયનો શુદ્ધ દિવ્ય પ્રેમ. સતીના શિયળની કસોટી, નરપિશાચોની ભયંકર પ્રપંચબાજી લક્ષ્મી અને રાજ સત્તામેળવવા માટે કાળસિંહનાં કાવત્રાં, અને અનેક અવનવા ભેદભરમોથી બરપુર તદ્દન નવુંજ પુસ્તક હોવા છતાં કિંમત ફક્ત આઠ આનાજ છે. માટે આઠ આનાની ટીકીટો મોકલી મંગાવો ટપાલ ખર્ચ માફ વી પી. થી મંગાવનારને ટપાલ ખર્ચ જુદુ પડશે

લખો:-કેશવલાલ મગનલાલ દુધવાળા. કાલુપુરરોડ. અમદાવાદ.